

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Předobrazy homeopatické léčby v Hippokratově učení
The archetypes of homeopathy in theories of Hippocrates

Eliška Kopecká

Vedoucí práce: PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání — Dějepis
se zaměřením na vzdělávání

2024

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Předobrazy homeopatické léčby v Hippokratově učení* vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Litoměřicích dne 10. 7. 2024

.....

podpis

Poděkování

Velké poděkování patří vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Janu Zdichyncovi, Ph.D., a to za jeho podnětné připomínky, vstřícnost, trpělivost a vždy lidský přístup. Dále bych ráda poděkovala prof. PhDr. Petru Svobodnému, Ph.D. a doc. Mgr. Hynku Bartošovi, Ph.D. za jejich ochotu a rady při počátečním nasměrování mé práce, MUDr. Lucii Kozákové a MUDr. Haně Váňové za jejich laskavou podporu a ochotu se mnou konzultovat ohledně homeopatického obsahu. V neposlední řadě bych chtěla vyjádřit vděčnost také všem mým nejbližším, kteří mě vytrvale podporovali a motivovali v práci pokračovat až do konce.

*„Ὁ βίος βραχὺς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ, ὁ δὲ καιρὸς ὄζυς, ἡ δὲ πειρα σφαλερὴ,
ἡ δὲ κρίσις χαλεπὴ.“*

*„Život je krátký, umění dlouhé, příležitost prchavá, zkušenost klamavá,
rozhodnutí obtížné.“*

Hippokratův aforismus¹

¹ Originální znění v řečtině:

Aphorismi in: HIPPOCRATES, *Oeuvres Completes D'Hippocrate*, ed. Émile LITTRÉ, Amsterdam 1839.

Dostupné z: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:greekLit:tlg0627.tlg012.perseus-grc1:1.1>

Překlad do češtiny:

HIPPOKRATÉS, *Aforismy. Prognostikon, O vzduchu, vodách a místech*, přel. Ondřej SCHRUTZ, Praha 1993, s. 26.

ABSTRAKT

Mou snahou v rámci této bakalářské práce je na základě analýzy historických pramenů s podporou literatury hledat podobnosti mezi hippokratovskou medicínou a homeopatií a zaměřit se především na údajné předobrazy homeopatických myšlenek ve sbírce spisů *Corpus Hippocraticum*. Homeopatie se totiž ve svém učení na principy Hippokratovy léčby a znalost tzv. zákona podobnosti často odvolává, proto bych ráda zjistila, jestli jsou tyto tendence skutečně alespoň zčásti oprávněné, nebo jestli Hippokratés v tomto případě spíše představuje pouze jakýsi fenomén a autoritu, jíž se tento alternativní směr medicíny zaštiťuje za účelem obhajoby vlastní praxe.

Cílem práce je zároveň přiblížit osobnost a fenomén „otce medicíny“ Hippokrata (5.–4. století př. n. l.) společně s jeho učením, obsaženým ve zmiňované sbírce spisů, a vedle něho také osobnost zakladatele a „otce homeopatie“ Samuela Hahnemanna (1755–1843), který počátkem 19. století shrnul principy nově vzniklého alternativního směru medicíny ve svém *Organonu léčebného umění*. Jedna ze stanovených badatelských otázek je, zdali lze u Hahnemanna jakkoli doložit inspiraci Hippokratem, zdali byl on sám s principy hippokratovské medicíny obeznámen a jak s nimi případně pracoval.

V neposlední řadě se v práci také zaměřuji na okolnosti vzniku a vývoje homeopatie a na její vymezení vůči alopatii – ta podle Hahnemanna oproti homeopatii, stojící na principu *similia similibus curentur* (tzn. podobné se léčí podobným), funguje na základě myšlenky *contraria contrariis curentur* (tzn. opačné se léčí opačným čili svými protiklady). V rámci analýzy *Corpus Hippocraticum* se snažím zjistit, který z těchto přístupů je tedy ve výsledku hippokratovské medicíně bližší.

KLÍČOVÁ SLOVA

Hippokratés; Corpus Hippocraticum; starověká medicína; alternativní medicína; homeopatie; alopatie; Samuel Hahnemann; zákon podobnosti; antika; 19. století

ABSTRACT

My aim in this bachelor thesis is to look for similarities between Hippocratic medicine and homeopathy by analysing historical sources with the support of literature and to focus primarily on the so-called archetypes of homeopathy in the collection of writings *Corpus Hippocraticum*. Homeopathy often refers to the principles of Hippocratic treatment and the knowledge of the so-called law of similars in its theories, therefore I would like to find out whether these tendencies are truly at least partly justified, or whether Hippocrates is rather just a phenomenon and an authority that this alternative medicine uses to defend its own practice.

Furthermore, this thesis aims to introduce the personality and phenomenon of the “father of medicine” Hippocrates (5th–4th century B.C.) together with his theories, contained in the aforementioned collection of writings, and alongside him also the personality of the founder and “father of homeopathy” Samuel Hahnemann (1755–1843), who at the beginning of the 19th century summarized the principles of the newly emerged type of alternative medicine in his *Organon of the Rational Art of Healing*. One of the research questions is whether Hahnemann was anyhow inspired by Hippocrates, whether he was familiar with the principles of Hippocratic medicine and how he potentially worked with them.

Last but not least, I also focus on the circumstances of the origin and development of homeopathy and its definition in relation to allopathy – according to Hahnemann, allopathy works on the basis of the idea *contraria contrariis curentur* (i.e. the opposite is treated by the opposite), while homeopathy is based on the principle *similia similibus curentur* (i.e. like is cured by like). Within the analysis of the *Corpus Hippocraticum* I try to ascertain which of these approaches is in fact closer to Hippocratic medicine.

KEYWORDS

Hippocrates; Corpus Hippocraticum; ancient medicine; alternative medicine; homeopathy; allopathy; Samuel Hahnemann; law of similars; antiquity; 19th century

Obsah

Úvod	8
Prameny.....	10
Dosavadní bádání	13
Metodologie	15
1. Hippokratés	17
1.1 Provázání světské a náboženské sféry v životě i díle.....	18
1.2 Hippokratés jako Asklépiovec.....	20
1.3 Rivalita knidské a kóské školy	21
1.4 <i>Corpus Hippocraticum</i> a jeho diverzita.....	22
2. Objevy a principy hippokratovské medicíny	24
3. Vývoj medicíny a rozvoj alternativních směrů ve vztahu k vybrané tematice	30
4. Samuel Hahnemann.....	34
4.1 Hahnemann jako obdivovatel Hippokrata.....	39
4.2 Objev homeopatie.....	40
5. Homeopatie a alopacie	43
6. Principy homeopatické léčby	45
7. Odkazy k hippokratovským principům v homeopatickém učení.....	51
8. Homeopatický přístup v <i>Corpus Hippocraticum</i>	53
8.1 Spis <i>Epidemie</i> : použití <i>Veratrum album</i> při léčbě cholery.....	53
8.2 Spis <i>O místech v člověku</i>	54
8.3 Spis <i>O svaté nemoci</i>	56
8.3 Alopatický princip v <i>Corpus Hippocraticum</i> v kontrastu k homeopatickému.....	57
8.4 Shodné principy hippokratovské medicíny a hahnemannovské homeopatie	58
Závěr	59
Seznam použitých zdrojů.....	61
Prameny.....	61
Literatura	62
Periodika.....	64
Internetové zdroje.....	64

Úvod

„Již samotný Hippokratés věděl, že...“, tak zní v různých obměnách často se opakující věta, která u mě již před pár lety vzbudila zájem o lékařský a vůbec kulturní fenomén, jakým Hippokratés dodnes bezesporu je. Zůstává samozřejmě neoddiskutovatelné, jak velkou zásluhu na rozvoji medicíny tento antický lékař měl a jakou měrou jeho učení v této vědě (nebo spíše v tomto umění, jak by pravděpodobně Hippokratés sám řekl) stále rezonuje. Je však také hodno povšimnutí, jakým způsobem je jeho učení reflektováno v nejrůznějších směrech medicíny alternativní, respektive jak se v takových případech s hippokratovskou látkou zachází.

Zde v úvodu si jako názorný příklad dovoluji vybrat v první řadě kompendium podávající ucelený přehled o mnohých směrech alternativní medicíny, tedy *Encyklopedii alternativní medicíny*,² a také další příručky. Nejen v těchto publikacích se lze setkat se zmínkou o Hippokratovi jakožto lékaři, u něhož tkví kořeny toho daného alternativního směru, nebo u něho minimálně lze najít stejné principy léčby.

Pro ukázkou uvádím naturopatii („*Ačkoli princip naturopatie pochází už od Hippokrata, její moderní základy položili německý léčitel Vincent Priessnitz (...) a bavorský mnich Sebastian Kneipp...*“),³ nutriční medicínu a výživu („*Hippokratés ve starém Řecku učil, že ‚jídlo ti má být lékem‘. “* či „*I když význam životosprávy zdůrazňovali lékaři jako Hippokratés již ve starověku, výživa dlouho zůstávala záležitostí několika málo odborníků...*“),⁴ hydroterapii a konkrétněji talasoterapii („*Už ve starověku vychvaloval Hippokratés terapeutické vlastnosti moře.*“),⁵ dále aromaterapii („*Za zmínku stojí Hippokratés, který popisoval účinky vdechování vůní...*“)⁶ a v neposlední řadě homeopatii (např. „*Hippokratés zavedl používání zákona podobnosti založeného na principu ‚podobné se léčí podobným‘*“).⁷

² Jean-Ernest ALTHERR a kol., *Encyklopedie alternativní medicíny. Praktický průvodce přírodními léčebnými postupy*, Praha 2010.

³ Tamtéž, s. 151.

⁴ Tamtéž, s. 161 a 240.

⁵ Tamtéž, s. 222.

⁶ Ludmila KOTALÍKOVÁ, *Aromaterapie. Historie aromaterapie a její působení na člověka*, in: Odborný časopis Sociální služby, 2022, roč. 24, č. 3, s. 20. Dostupné z:

https://www.socialnisluzby.eu/images/obr/1666856977_brezen-final.pdf

⁷ Andrew LOCKIE, *Homeopatie*, Bratislava 2004, s. 10.

Z výše zmíněných alternativních směrů si pro své hlubší bádání volím právě homeopatii, a to především z důvodu jejího rozšíření, poměrně obsáhlé pramenné a literární (jak teoretické, tak praktické) základny a pochopitelně také z důvodu vlastního zájmu o tento obor.

Vzhledem k tomu, že si plně uvědomuji, že se v rámci svého bádání věnuji alternativnímu směru medicíny, který může v mnohých dodnes vzbuzovat nejrůznější pochyby a podezření, ať již pramení z jakýchkoli důvodů, připadá mi zcela na místě hned zde v úvodu zaujmout jisté stanovisko. Vzhledem k povaze a náplni této práce a mého bádání v oblasti vybrané problematiky se v textu, přes vlastní jednoznačně vyhraněný názor, nestavím ani na stranu odpůrců, ani na stranu obhájců homeopatie a snažím se zachovávat neutrální postoj, jelikož cílem mé práce není podporovat jednu ze zmíněných skupin a dokazovat, jestli a jak homeopatická léčba skutečně funguje, či nikoli. Za primární cíl si kladu zjistit, zdali je možné hledat principy homeopatické léčby, alternativní medicíny vzniklé zásluhou lékaře Samuela Hahnemanna na přelomu 18. a 19. století, již v učení samotného „otce medicíny“ (jak bývá Hippokratés tradičně označován), jelikož homeopaté (včetně svého zakladatele) se dodnes k jeho osobě a poznatkům často odvolávají.

Pro své bádání jsem si vytyčila tři základní badatelské otázky, na které se pokusím za pomoci historických pramenů a literatury nalézt přesvědčivou odpověď. Otázky jsou následující:

1. Lze hledat kořeny či předobrazy homeopatie již v hippokratovské medicíně?
2. Léčil skutečně již Hippokratés a jeho žáci podle tzv. principu podobnosti, na který se homeopaté ve svém učení odvolávají?
3. Měl zakladatel homeopatie Samuel Hahnemann povědomí o principech hippokratovské medicíny a navazoval na ně určitým způsobem, ať již vědomě či nevědomě?

Prameny

Při psaní této bakalářské práce vycházím z historických pramenů písemné povahy. Většina z nich je již kvalitně zeditovaná a přeložená – já konkrétně pracuji s překlady do anglického a českého jazyka.

K tématu hippokratovské medicíny používám jednotlivé vybrané spisy ze souboru *Corpus Hippocraticum*, v němž se vyskytuje okolo 60 spisů (blíže k problematice diverzity tohoto souboru v příslušné podkapitole 1.4). V rámci stanoveného rozsahu bakalářské práce však pochopitelně není možné pracovat s úplně všemi hippokratovskými spisy, proto volím pouze výběr – tedy ty spisy, které jsou přeložené z řečtiny, zeditované, dostupné a mají určitý potenciál s ohledem na zvolené téma práce, tudíž jejich úryvky vybírám jako názorný příklad dané problematiky. Hlavní pramennou základnu tvoří nejnovější edice spisů české provenience, a to *Vybrané spisy I⁸* a *Vybrané spisy II⁹* přeložené do češtiny a okomentované kolektivem autorů, vydané Sylvou Fischerovou a Hynkem Bartošem. Tyto edice však nejsou pouhým překladem a komentářem spisů, zahrnují i nejrůznější studie zabývající se celkovým kontextem, který je pro pochopení hippokratovské medicíny a jejího odkazu velice důležitý. I proto nemohu nezmínit, že se mi s takto kvalitní edicí pracuje skutečně velmi dobře. Z dalších používaných pramenů jmenuji *Aforismy. Prognostikon, O vzduchu, vodách a místech*¹⁰ přeložené z řečtiny a francouzštiny profesorem Ondřejem Schrutzem, který text opatřil drobnými komentáři. Zároveň k pramenům řadím i jeho příspěvek *Anatomické a fyziologické spisy sbírky Hippokratovské. IV. O místech ve člověku*¹¹ uveřejněný v *Časopise lékařů českých*, a to primárně z toho důvodu, že převažuje překlad samotného hippokratovského textu nad jeho komentářem. Ke Schrutzovým edicím nutno podotknout, že se jedná o texty z konce 19. století, v nichž se místy projektuje autorovo osobní stanovisko – např. ve věci názoru na homeopatii. Na takové pasáže však ve své práci v příslušné kapitole vždy upozorňuji. Další

⁸ HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, vyd. Hynek BARTOŠ a Sylva FISCHEROVÁ, Praha 2012.

⁹ HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, vyd. Hynek BARTOŠ a Sylva FISCHEROVÁ, Praha 2018.

¹⁰ HIPPOKRATÉS, *Aforismy. Prognostikon, O vzduchu, vodách a místech*, přel. Ondřej SCHRUTZ, Praha 1993.

¹¹ Ondřej SCHRUTZ, *Anatomické a fyziologické spisy sbírky Hippokratovské. IV. O místech ve člověku*, in: *Časopis lékařů českých*, Praha 1897, roč. 36, č. 27, s. 491–492.

Dostupné z: <https://kramerius.cbvk.cz/view/uuid:afe17bc5-f8a0-485c-93e3-5fcd9ee64ca1?page=uuid:010158eb-27ca-11e4-90ed-001b63bd97ba>;

Ondřej SCHRUTZ, *Anatomické a fyziologické spisy sbírky Hippokratovské. IV. O místech ve člověku*, in: *Časopis lékařů českých*, Praha 1897, roč. 36, č. 28, s. 506–509.

Dostupné z: <https://kramerius.cbvk.cz/view/uuid:54060e67-711e-4edd-a030-bd3312be49b2?page=uuid:984f219c-27c9-11e4-90ed-001b63bd97ba>

edici s anglickým překladem je *Places in Man*¹² od skotské klasické filoložky Elizabeth M. Craik a soubor spisů *Volume VII* (zahrnující pro mou práci podstatnou část *Epidemics 5*),¹³ jehož překladatelem a editorem je americký profesor Wesley D. Smith. Informace o Hippokratově životě předkládané primárně na základě odborné literatury doplňují životopisem *Vita Hippocratis*¹⁴ od řeckého lékaře Sórana, zeditovaným ve 20. letech 20. století.

Co se týče historických pramenů, z nichž čerpám k tématu homeopatie, v první řadě se jedná o *Organon léčebného umění* představující „základní dílo homeopatie“. Vzhledem k omezeným znalostem německého jazyka využívám český, nijak nekomentovaný překlad 6. vydání¹⁵ a místy 3. americkou edici Hahnemannova původního 5. vydání v němčině¹⁶ (z důvodu, že je v některých pasážích tento překlad do angličtiny obsáhlejší než ten do češtiny, a pro potřeby mé práce je tudíž výstižnější). V rámci nezbytného kontextu též okrajově zmiňuji další Hahnemannova díla v americké verzi a překladu, a to *Materia medica pura*¹⁷ a *The chronic diseases. Their peculiar nature and their homoeopathic cure*.¹⁸ Zdrojem poznání Hahnemannova života je též biografie od Richarda Haehla s názvem *Samuel Hahnemann. His life and work. Based on recently discovered State papers, Documents, Letters, Etc.*,¹⁹ která je však koncipovaná spíše jako stručně okomentovaná sbírka (většinou do angličtiny přeložených) dopisů, dokumentů apod., proto ji tedy zařazuji nikoli do seznamu literatury, nýbrž do seznamu pramenů. Ráda bych ještě podotkla, že Haehl sám byl lékařem a homeopatem, který se stal nejen biografem Samuela Hahnemanna, ale také se zasloužil

¹² HIPPOCRATES, *Places in Man*, přel. a ed. Elizabeth M. CRAIK, Oxford 1998.

¹³ HIPPOCRATES, *Volume VII*, přel. a ed. Wesley D. SMITH, Cambridge 1994. Dostupné z: <https://archive.org/details/L477HippocratesVII.EpidemicsLoebClassicalLibrary/page/n5/mode/2up>

¹⁴ SÓRANOS, *Vita Hippocratis*, in: *Corpus Medicorum Graecorum (CMG IV)*, vyd. Johannes ILBERG, Leipzig – Berlin, 1927. Dostupné z: Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften https://cmg.bbaw.de/epubl/online/cmg_04.php

¹⁵ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, překlad 6. vydání, přel. Emílie HARANTOVÁ, Praha 2019.

¹⁶ Samuel HAHNEMANN, *Samuel Hahnemann's Organon of homoeopathic medicine*, 3rd American edition, ed. Constantine HERING, New York 1849. Dostupné z: National Library of Medicine – Digital Collections <https://collections.nlm.nih.gov/bookviewer?PID=nlm:nlmuid-101305248-bk>

¹⁷ Samuel HAHNEMANN, *Materia medica pura*, přel. Charles Julius HEMPEL, New York 1846. Dostupné z: National Library of Medicine – Digital Collections <https://collections.nlm.nih.gov/catalog/nlm:nlmuid-64310340R-mvset>

¹⁸ Samuel HAHNEMANN, *The chronic diseases. Their peculiar nature and their homoeopathic cure*, přel. Louis H. TAFEL, ed. Pemberton DUDLEY, Philadelphia 1896. Dostupné z: <https://archive.org/details/chronicdisease00hahn/page/n7/mode/2up>

¹⁹ Richard HAEHL, *Samuel Hahnemann. His life and work. Based on recently discovered State papers, Documents, Letters, Etc.*, přel. M. L. WHEELER & W. H. R. GRUNDY, ed. J. H. CLARKE & F. J. WHEELER, London 1922. Dostupné z: <https://archive.org/details/samuelhahnemannh01haehuoft/page/n7/mode/2up>

o záchranu jeho pozůstalosti, podařilo se mu získat rukopis poslední (6.) verze *Organonu léčebného umění* a pomohl zajistit jeho konečné vydání v roce 1921.²⁰

V rámci práce se snažím používat knihy ve fyzické podobě, avšak v případě, že vycházím z publikací z digitální databáze, nejčastěji jsou dostupné v National Library of Medicine – Digital Collections nebo v neziskové digitální knihovně Internet Archive a dalších.

²⁰ Hahnemann House Trust. *Haehl, Richard M. (1873–1932)*. [online]. [cit. 28.6.2024]. Dostupné z: <https://www.hahnemannhouse.org/richard-m-haehl-1873-1932/>

Dosavadní bádání

V této kapitole bych ráda stručně představila přehled publikací, které se tématu mé práce nějakým způsobem dotýkají a já s nimi zároveň při svém bádání přímo pracuji.

V první řadě uvádím odbornou literaturu, v níž se její autoři zaměřují na přehled dějin medicíny (ať již ucelený či zaměřený na konkrétní historické období). Patří sem Nulandovo *Lékařství v průběhu staletí*,²¹ Pollakova *Medicína dávných civilizací*,²² Pickoverova *Kniha o medicíně*,²³ Junasovi *Průkopníci medicíny*²⁴ a v neposlední řadě velmi obsáhlé *Dějiny medicíny od starověku po současnost*²⁵ od Roye Portera. K tematice proměn vnímání lidského těla v průběhu dějin používám publikaci od kolektivu českých autorů s názvem *Dějiny těla. Prameny, koncepty, historiografie*,²⁶ která mi zároveň díky své povaze posloužila při bádání jako vodítko k dalším zdrojům. Kontext vývoje světové medicíny je nastíněn též v publikaci českých autorů Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové s názvem *Dějiny lékařství v českých zemích*.²⁷

Jako teoretická východiska pro pojednání o homeopatii a zároveň jako zdroje pro mé vlastní sebevzdělání v tomto ohledu (jelikož, jak blíže uvádím v metodologické části, sama nejsem lékařem ani homeopatem, ale píši z pozice historika) se naskýtají knihy od Denise Demarquy,²⁸ Wenera Stumpfa,²⁹ Andrewa Lockieho³⁰ či Jiřího Čehovského.³¹ Považuji za nezbytné být obeznámena též s „opačným pólem“ pohledu, tedy s publikacemi autorů, jejichž postoj k homeopatii je zcela odmítavý. Příkladem takového autora, kterého i v práci cituji, je bývalý předseda Českého klubu skeptiků Sisyfos Jiří Heřt s knihou *Alternativní medicína. Možnosti a rizika*.³²

²¹ Sherwin Bernard NULAND, *Lékařství v průběhu staletí*, Praha 1999.

²² Kurt POLLAK, *Medicína dávných civilizací*, Praha 1976.

²³ Clifford Alan PICKOVER, *Kniha o medicíně. Od šamanů k robotické chirurgii: 250 milníků v historii lékařství*, Praha 2021.

²⁴ Ján JUNAS, *Průkopníci medicíny. Vývoj lékařství v životě a díle jeho tvůrců*, Praha 1977.

²⁵ Roy PORTER, *Dějiny medicíny od starověku po současnost*, Praha 2015.

²⁶ Milena LENDEROVÁ, Vladan HANULÍK, Daniela TINKOVÁ, *Dějiny těla. Prameny, koncepty, historiografie*, Červený Kostelec 2013.

²⁷ Petr SVOBODNÝ a Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

²⁸ Denis DEMARQUE, *Homeopatie. Experimentální medicína*, Praha 2005.

²⁹ Werner STUMPF, *Homeopatie*, Praha 2009.

³⁰ Andrew LOCKIE, *Homeopatie*, Bratislava 2004.

³¹ Jiří ČEHOVSKÝ, *Homeopatie – víc než léčba*, Praha 1999.

³² Jiří HEŘT a kol., *Alternativní medicína. Možnosti a rizika*, Praha 1995.

V části práce zabývající se biografií Samuela Hahnemanna a jeho objevem homeopatie vycházím, vedle publikací uvedených v pramenech, též z díla *The life and letters of Dr. Samuel Hahnemann*³³ od Thomase L. Bradforda. Tuto knihu zahrnující i písemné historické prameny (jako Hahnemannovu korespondenci apod.) jsem se rozhodla zařadit mezi literaturu z důvodu, že se jedná o silně komentovanou edici, v níž komentář rozsahem převažuje nad samotnými prameny. Co se týče Bradfordova přístupu, on sám byl lékařem a praktikujícím homeopatem, nicméně při psaní si zachoval jistou vědeckou objektivitu, tudíž se nejedná o nějaké vyložené „oslavné dílo“ homeopatie a jejího zakladatele.

Vzhledem k tématu této práce nemohu opomenout studii českého filozofa Hynka Bartoše věnovanou starověkému řeckému smýšlení (včetně toho hippokratovského) o lidské přirozenosti a její tělesné a duševní stránce.³⁴ Na hippokratovskou tradici se též zaměřuje článek *Littre's Hippocrates*,³⁵ uveřejněný roku 1862 v periodiku *The British Medical Journal*. Vedle těchto zdrojů připomínám ještě poměrně krátkou, ale podstatnou studii v německém jazyce od klasického filologa Carla W. Müllera z roku 1965, v níž bylo autorovou snahou vyložit „léčbu pomocí téhož“ ve dvou vybraných hippokratovských spisech.³⁶ Müller se částečně dotýká tématu mé bakalářské práce – „léčby podobným“ v *Corpus Hippocraticum*.

Z homeopatických organizací a společností, z jejichž článků uveřejněných na webových stránkách v této bakalářské práci taktéž čerpám, uvádím např. Homeopatickou lékařskou asociaci,³⁷ Svět homeopatie³⁸ či Boiron.³⁹ V českém prostředí (a v případě společnosti Boiron pak i ve světovém měřítku) se jedná o nejvýznamnější zdroje relevantních informací ohledně homeopatické léčby – z pohledu vědců, lékařů, farmaceutů apod.

³³ Thomas Lindsley BRADFORD, *The life and letters of Dr. Samuel Hahnemann*, Philadelphia 1895.

Dostupné z: <https://archive.org/details/lifelettersofdrs00brad/page/n11/mode/2up>

³⁴ Hynek BARTOŠ, *Očima lékaře. Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení duše–tělo*, Červený Kostelec 2006.

³⁵ *Littre's Hippocrates*, in: *The British Medical Journal*, 1862, sv. 1, č. 58, s. 153–154.

Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/pdf/25198486.pdf>

³⁶ Carl Werner MÜLLER, *Die Heilung „durch das Gleiche“ in den hippokratischen Schriften De morbo sacro und De locis in homine*, in: *Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften*, 1965, č. 49, sv. 3, s. 225–249. Dostupné z:

https://www.jstor.org/stable/20775205?saml_data=eyJzYW1sVG9rZW4iOiI4OGFiZjQ1Yi00YWUwLTRjNGItOWYxMi01NzY3MjNjN2E2ZTciLCJlbWFpbCI6ImUtZm94LmtvcGVja2FAc2V6bmFtLmN6IiwiaW5zdGl0dXRpb25JZHMiOiSiN2FjZjI2MzUtNzhhMi00NDg0LWJkYmEtZTU2NGMwMTIxMjU5IiwiaWYWEwXNTk3NGUtMTlkOS00MDcyLTk1OTMtZGQ0NTE2MzhkNTg3Il19&seq=1

³⁷ <https://hla-homeopatie.cz>

³⁸ <https://svethomeopatie.cz>

³⁹ <https://www.boiron.cz>

Metodologie

Co se týče metodologie při vlastním výzkumu a psaní textu, těžiště práce spočívá v podrobné analýze hippokratovských spisů pocházejících primárně z doby 5. a 4. století př. n. l. a shromážděných v souboru *Corpus Hippocraticum*, a to se zaměřením na principy medicíny doby Hippokratovy, teze a pasáže nějakým způsobem nosné pro zvolené téma homeopatie jakožto směru holistické alternativní medicíny. Vedle analýzy tohoto souboru (v různých edicích) je třeba provést ještě totéž u pramene z počátku 19. století – u *Organonu léčebného umění*,⁴⁰ který je výsledkem dlouholeté práce zakladatele homeopatie Samuela Hahnemanna a zároveň zakládajícím dílem homeopatie. V rámci analytické části se zaměřím i na literaturu zabývající se Hippokratem či homeopatií a jejím odkazům k hippokratovské medicíně.

Na tuto část naváže část komparační, zdůrazňující podobnosti a odlišnosti mezi právě zmiňovanými směry. Nashromáždím-li dostatečné množství podkladů k potvrzení teze některých homeopatů, pak bude možné uvažovat o Hippokratovi jako o prvním doloženém lékaři, který léčil homeopatickým způsobem a který tak v jistém slova smyslu „předběhl dobu“. Neobjevím-li dostatek podobností, pokusím se zodpovědět, jakou roli v homeopatickém učení sehrávají hippokratovské principy a z jakého důvodu a za jakým účelem se tedy homeopaté na Hippokrata dodnes odvolávají; zda se třeba nejedná o pouhý fenomén, který taková autorita jako „otec medicíny“ představuje a který alternativním směrům (v tomto případě homeopatii) dodává punc starobylosti, tradice a třeba i jisté věrohodnosti.

Považuji za nezbytné zde na samém začátku práce též zdůraznit, že tuto ze své podstaty mezioborovou práci píši z pozice historika, nikoli lékaře, chemika, biologa či farmaceuta, tudíž mým záměrem není analyzovat hippokratovskou medicínu a homeopatii z tohoto úhlu pohledu. Za cíl si kladu pečlivě prostudovat zmiňované historické prameny a s podporou v podobě literatury mezi nimi následně hledat podobnosti. Při hledání jednotlivých principů, které v průběhu práce přiblížím, se pochopitelně snažím o úplnost, avšak vzhledem k rozsahu historického materiálu a zároveň rozsahu bakalářské práce to není zcela možné.

⁴⁰ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, přel. Emílie HARANTOVÁ, Praha 2019.
Samuel HAHNEMANN, *Samuel Hahnemann's Organon of homoeopathic medicine*, 3rd American edition, ed. Constantine HERING, New York 1849.

V rámci metodologie je ještě potřeba uvést, jak v textu pracuji s problematikou Hippokratova autorství. Otázce Hippokrata jako autora se blíže věnuji v podkapitole 1.4 (*Corpus Hippocraticum a jeho diverzita*), nicméně alespoň pro úvod zmíním, že ani u jednoho ze spisů *Corpus Hippocraticum* nelze stoprocentně potvrdit (lze se pouze domnívat), že autorem je právě sám „otec medicíny“. Na základě této skutečnosti se tudíž ve svém textu vyhýbám přímému označení typu „Hippokratés uvádí; Hippokratovy spisy atp.“ a namísto toho používám „Hippokratovo učení; hippokratovské spisy; hippokratovská medicína atp.“, čímž zdůrazňuji jeho autoritu a poukazuji na něj jako na „zastřešující jednotku“ daného starověkého lékařského směru a učení šířícího se od něho dále prostřednictvím jeho spolupracovníků a žáků.

Co se týče pramenů i literatury, v práci vycházím primárně z českých či anglických překladů a edic. U doslovně citovaných pasáží v anglickém jazyce v rámci hlavního textu vždy prezentuji, pokud není uvedeno jinak, svůj vlastní český překlad, přičemž originální znění uvádím pro přehlednost v poznámce pod čarou.

1. Hippokratés

O Hippokratově životě není známo příliš mnoho a pravděpodobnost, že se podaří objevit nějaký „nový“ historický pramen podávající ucelený obraz či jen další útržkovité informace o jeho životě a působení, je již v dnešní době téměř mizivá. Proto si lékaři, historici a další badatelé musí pro porozumění kontextu vystačit s níže zmíněnými fakty.

Mezi úplně nejstarší svědky o Hippokratově působení patří Platón a o několik let později žijící Aristotelés. Další (byť třeba dosti podrobné) zdroje pozdějšího data vycházející ze zmíněných autorů mnohdy představují pouhou legendu psanou v duchu starověké řecké doxografické tradice.⁴¹

První životopisci se shodují v tom, že se Hippokratés narodil na ostrově Kós, pravděpodobně roku 460 př. n. l. (tou dobou totiž probíhala osmdesátá olympiáda, která je v textech doložena). Žil v období označovaném jako „klasické“, tedy v době, kdy se v antickém Řecku chýlily ke konci řecko-perské války, poté probíhala peloponéská válka a zároveň nastal rozkvět věd a umění a došlo k mírnému úpadku vlivu kultu.⁴² Hippokratés byl synem lékaře Hérakleida a jeho ženy Fainareté a svůj rod odvozoval (alespoň podle toho, co v rodokmenech uvádí Eratosthenés, Ferekydés, Apollodóros či Areios z Tarsu) od Héraklea (řeckého hrdiny, který získal nesmrtelnost) a Asklépia (léčitele, který byl prohlášen za boha lékařství a zdraví a ochránce lékařů).⁴³ Lékařskému umění se vyučil nejprve u svého otce Hérakleida, dále byl žákem lékaře Hérodika a poté pravděpodobně i rétora–sofisty Gorgia z Leontín a předsokratovského filozofa Démokrita.⁴⁴

Po smrti rodičů Hippokratés odešel pravděpodobně do Athén a navštěvoval tam lékařskou školu, na které se zaměřoval na chirurgii, symptomatiku a filozofii.⁴⁵ Existuje vícero teorií o tom, proč opustil svůj rodný ostrov Kós – buď kvůli aféře vypálení knidského archivu (viz níže v podkapitole *Rivalita knidské a kóské školy*), nebo z důvodu zájmu o načerpání hlubších znalostí a zkušeností v lékařském oboru.⁴⁶ Následně působil jako tzv. *periodeut* (putující lékař) a procestoval Řecko, Malou Asii, pobřeží Černého moře a nejspíše i Libyi.

⁴¹ Úvodní studie in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 87.

⁴² Ján JUNAS, *Průkopníci medicíny. Vývoj lékařství v životě a díle jeho tvůrců*, s. 18.

⁴³ Ludvík SVOBODA a kol., *Encyklopedie antiky*, Praha 1973, s. 228 a 81.

⁴⁴ SÓRANOS, *Vita Hippocratis*, In: *Corpus Medicorum Graecorum (CMG IV)*, s. 175.

⁴⁵ Ján JUNAS, *Průkopníci medicíny. Vývoj lékařství v životě a díle jeho tvůrců*, s. 18.

⁴⁶ Úvodní studie in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 86.

Během cestování léčil nemocné, dával rady ohledně ochrany před morovou nákazou či vyučoval svému umění další zájemce.⁴⁷ Řekové prokazovali Hippokratovi za jeho služby obdiv a udělovali mu určité výsady – například Kóští, Thesalští či třeba Athéňané ho prohlásili čestným občanem, nebo mu byla přičtena výsada stravovat se na státní náklady v prytaneiu (posvátné budově obce), přičemž tato výsada se vztahovala i na Hippokratovy potomky a následovníky.⁴⁸

Poslední léta života strávil Hippokratés v Larisse v Thesálii, kde mimo jiné založil lékařskou školu, jejíž vedení po jeho smrti převzal jeho zeť, také lékař, Polybios.⁴⁹ V otázce, jakého se Hippokratés dožil věku, se názory různí – ať to však bylo osmdesát pět, devadesát, sto čtyři nebo sto deset let, jak některé zdroje uvádějí, rozhodně dosáhl věku na svou dobu úctyhodného. Jeho hrob se nacházel mezi Gyrtónou a Larissou právě v Thesálii a dle tradice měl Hippokratés léčit snad i po smrti – na jeho hrobě se vytvořil včelí úl a vzniklý med byl neobyčejně léčivý. Ze jmen Hippokratových potomků prameny uvádějí Thessala a Drakonta, kteří následně pokračovali v lékařském řemeslu, a vedle nich po sobě Hippokratés zanechal nemalé množství žáků, lékařů a pokračovatelů v šíření jeho učení – to se ostatně odráží i v jednotlivých dílech *Corpus Hippocraticum*.⁵⁰

1.1 Provázání světské a náboženské sféry v životě i díle

Hippokratés bývá považován za „otce lékařství“, jenž položil základy nové, od filozofie oddělené vědy, kterou „vymanil ze spárů šamanismu“. Zde je vhodné si vytyčit základní rozdíl mezi magií či čarováním a starověkým řeckým náboženstvím, jelikož se rozhodně nejedná o totéž a záměna by mohla zapříčinit neporozumění základním tezím hippokratovské medicíny. Zatímco v případě náboženství lze uvažovat o velice rozsáhlém a rozšířeném uceleném konceptu, u magie je třeba zohlednit její vysoce individualistický rámeček a subverzivní charakter. Magie stála v Řecku mimo oficiální náboženský život a její praktikování bylo obvykle pronásledováno a postihováno.⁵¹ Hippokratovská medicína se od těchto nejrůznějších praktik distancuje a v některých případech je i přímo kritizuje.

⁴⁷ Ján JUNAS, *Průkopníci medicíny. Vývoj lékařství v životě a díle jeho tvůrců*, s. 18.

⁴⁸ Úvodní studie in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 86.

⁴⁹ Ján JUNAS, *Průkopníci medicíny. Vývoj lékařství v životě a díle jeho tvůrců*, s. 18.

⁵⁰ Úvodní studie in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 86–87.

⁵¹ Tamtéž, s. 100.

Sóranos v životopise Hippokratově naznačuje jisté propojení světské a náboženské roviny v medicíně hippokratovského období. Hippokratés sám absolvoval a následně šířil vzdělání čistě světského charakteru, na druhou stranu však odvozoval svůj původ od bohů a héroů (Asklépie a Héraklea).⁵² Sóranos uvádí, že obyvatelé ostrova Kóu dodnes přinášejí Hippokratovi v den jeho narozenin oběti.⁵³ Tím je pravděpodobně myšleno přinášení obětí ještě za života Sórana, tedy až v 1. až 2. století n. l., tudíž několik set let po Hippokratově smrti. Taková oběť se v Řecku označovala jako *enagizein*, což mohlo znamenat buď oběť přinášenou mrtvým anebo oběť přinášenou héroům, nikoliv však nesmrtelným bohům. V každém případě tato zvyklost poukazuje na Hippokratovo neobyčejné, hérojské postavení v obci.⁵⁴

Z hlediska náboženství zaujímá Hippokratés (spolu se svými následovníky) jasné stanovisko – rezolutně odmítá jakékoli zásahy bohů v tom smyslu, že by například prostřednictvím seslání nemocí či zdravotních problémů trestali lidi za jejich prohřešky či je za jakýmkoli účelem „poskvrňovali“. Jako důkaz může posloužit spis *O svaté nemoci* – jedná se mimochodem o úplně první monografii o epilepsii v dějinách lékařské literatury vůbec. Lze na ní názorně ukázat pojetí medicíny jako autonomního emancipovaného vědění, nezávislého na magii či náboženství. Autor ve spisu vysvětluje původ epilepsie jako přirozený, nemoc vzniká působením přirozených (vnitřních i vnějších) faktorů a za příčinu onemocnění označuje stav mozku. Léčba epilepsie dle něho také nevyžaduje žádné zvláštní magické zacházení (které je ve spisu vystaveno poměrně ostré kritice), protože se jedná o nemoc léčitelnou přirozenými prostředky (tj. dle autora životosprávou).⁵⁵ Pro představu lze uvést úryvek první části spisu *O svaté nemoci*: „*S takzvanou svatou nemocí se to má takto: mám za to, že není nikterak božštější ani svatější než jiné nemoci, ale stejně jako ostatní onemocnění mají přirozený původ, z něhož vznikají, tak i tato nemoc má přirozený původ a příčinu. (...) Já si myslím, že ti, kdo jako první prohlásili tuto nemoc za svatou, byli takoví lidé, jako jsou dnešní mágové, očišťovatelé, žebraví kněží a šarlatáni, kteří všichni předstírají, že jsou náravně zbožní a že mají jakési vyšší vědění. Oni se tedy schovali za božstvo a zaštitili se jím pro svou bezradnost, protože neměli lék, jehož podáním by nemocným prospěli.*“⁵⁶

⁵² Úvodní studie in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 84–85.

⁵³ SÓRANOS, *Vita Hippocratis*, In: *Corpus Medicorum Graecorum (CMG IV)*, s. 175.

⁵⁴ Úvodní studie in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 85.

⁵⁵ Komentář ke spisu *O svaté nemoci* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, s. 198–199.

⁵⁶ *O svaté nemoci* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, s. 238–239.

Ovšem i přesto, že hippokratovská medicína byla ve své době průlomová z hlediska určité emancipace a nezávislosti na náboženství, neznamená to, že ve spisech *Corpus Hippocraticum* není možné se setkat s náboženským laděním, ať již třeba v podobě doporučení pacientům obracet se k bohům (vedle stanovené léčby) či přímé odvolávání se autora ke konkrétním božstvům – v tomto případě lze uvést samotný začátek snad nejvlivnějšího Hippokratova textu, tedy *Přísahy*: „*Přísahám při Apollónovi lékaři, při Asklépiovi, Hygiei a Panakei*⁵⁷ *i při všech bozích a bohyních, které si беру za svědky, že splním podle svých schopností i svého úsudku tuto přísahu a tuto smlouvu...*“⁵⁸

Závěrem této podkapitoly je třeba ještě připomenout neexistenci lékařského vzdělávacího systému (ten vzniká postupně v podobě lékařských fakult na univerzitách až od středověku), který by v Hippokratově době rozhodoval o tom, kdo je kompetentním lékařem a kdo nikoli, proto sehrály útoky medicíny na určité magické praktiky tak zásadní roli. Medicína však rozhodně neútočila na tradiční náboženství – fungovala s ním v určité symbióze, obojí ostatně směřovalo ke stejnému cíli, a to pomoci člověku překonat nemoc či obecně zlepšit jeho životní situaci.⁵⁹

1.2 Hippokratés jako Asklépiovec

Je známo, že Hippokratés odvozoval svůj původ od Asklépie, boha zdraví, který byl od 5. století př. n. l. v Řecku mezi lidmi velmi populárním božstvem.⁶⁰ Celý „rod“ lékařů se v antickém Řecku označoval jako tzv. *genos tón Asklépiadón* a o jednotlivých lékařích se hovořilo jako o tzv. *hoi Asklépiadai*, tedy jako o Asklépiových potomcích. Tato označení lze chápat dvojím způsobem: Hippokratés se buď jako devatenáctý v pořadí doslova vzato narodil do „rodu“, jehož zakladatelem byl Asklépios a jehož potomci se věnovali lékařskému řemeslu, anebo se mohl Hippokratés označovat za Asklépiovce stejně jako každý další řecký lékař, a to vzhledem k tomu, že Asklépios byl patronem všech lékařů. V takovém případě by se tedy jednalo o čistě profesní označení.⁶¹ Ať se však jednalo o první či druhý případ, lze zde názorně

⁵⁷ Hygieia a Panakeia byly Asklépiovými dcerami a bohyněmi zdraví, léčitelství a čistoty. Slova „hygiéna“ a „panacea“ zůstaly dodnes živými lékařskými pojmy – hygiéna jako soubor zásad k udržení zdraví a čistoty a panacea jako všelék na široké spektrum chorob; viz:

William SMITH, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, London 1848.

Kurt POLLAK, *Medicína dávných civilizací*, Praha 1976, s. 269.

⁵⁸ *Přísaha* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 203.

⁵⁹ *Úvodní studie* a komentář ke spisu *O lékaři* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 48 a 222.

⁶⁰ Ludvík SVOBODA a kol., *Encyklopedie antiky*, s. 81.

⁶¹ *Úvodní studie* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 88–89.

poukázat na fakt, jak velký význam mezi lékaři i lidmi obecně Asklépios, spolu s dalšími božstvy, v antickém Řecku měl.

1.3 Rivalita knidské a kóské školy

V době, ve které Hippokratés žil a léčil, vedle sebe v Řecku působily dvě lékařské školy, které dodnes bývají často vnímány jako konkurenční.

První z nich, knidská škola (nazvaná podle města Knidos v jihozápadní Malé Asii), se zaměřovala spíše na popis procesů jednotlivých nemocí a snažila se v postižení orgánů nalézt příčinu, která by vyvolávala příznaky. Anatomické poznatky lékařů této školy byly však velmi omezené, a to primárně z důvodu přísného zákazu pitev zemřelých osob – v souladu s náboženskými normami bylo totiž nařizováno pohřbít zesnulého co nejdříve, ideálně ihned po jeho smrti, a vedle toho panoval v antické společnosti (dokonce i mezi některými dlouholetou praxí otrlými lékaři) hluboce zakořeněný strach z mrtvých lidských těl – tyto obavy z práce s mrtvým tělem přetrvávaly mezi lékaři hodně dlouho, v podstatě ještě po celý středověk.⁶²

Druhou školou byla vedle knidské škola kóská (nesoucí název podle ostrova Kós), ke které se řadil i Hippokratés a jeho žáci. Ta se zaměřovala na individuálnější diagnostiku nemoci a primárně na celkovou péči o pacienta. Nemoc byla lékaři kóské školy chápána jako úsilí vyvolávané k obnovení přirozeného stavu nemocného a k obnovení vztahu mezi pacientem a prostředím, ve kterém žil. Tito lékaři nebyli nemožností pitev nijak zvlášť omezeni a jejich učení bylo tudíž ve své době efektivnější a prokazovalo lepší výsledky než učení knidské. Obecně lze tedy říci, že kóská škola se soustředila spíše na nemocného, zatímco knidská na nemoc samotnou. Do kontrastu bývá kladen také důraz na prognózu u školy kóské a na diagnózu u školy knidské.⁶³

Například autorka úvodní studie Vybraných spisů I je však s některými dalšími autory vůči existenci těchto dvou konkurenčních lékařských škol skeptická a přiklání se k názoru, že se jedná o pouhou Galénovu interpretaci vycházející z *Corpus Hippocraticum*.⁶⁴

⁶² Sherwin Bernard NULAND, *Lékařství v průběhu staletí*, s. 26–28.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ *Úvodní studie* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 20.

1.4 *Corpus Hippocraticum* a jeho diverzita

Téměř veškeré vědění o hippokratovské medicíně lze dodnes vyvozovat ze sbírky dochovaných lékařských spisů, které byly původně napsány v íonském dialektu řečtiny. Tato sbírka, z jejichž částí vychází i tato práce, se souborně nazývá *Corpus Hippocraticum*. Jednoznačně však definovat, z jaké doby spisy pochází, jaké je jejich téma či účel, kdo je opravdovým autorem a podobně, je prakticky nemožné.⁶⁵

Z hlediska doby vzniku se *Corpus Hippocraticum* datuje mezi 5. století př. n. l. až 1. století n. l., nicméně většina spisů zde obsažených pochází pravděpodobně z 5. či 4. století př. n. l. Ohledně datací se však i názory badatelů často různí.⁶⁶ Soubor spisů jako takový byl shromážděn přibližně sto let po Hippokratově smrti, v helénistickém období, a to za účelem uložení v knihovně v Alexandrii. V průběhu let začaly k jednotlivým spisům přibývat komentáře dalších lékařů a vzdělavců, až byly ve výsledku všechny přednosti připsány právě Hippokratovi. V tomto bodě lze tedy hledat počátky konstruování jeho osobnosti, mýtu a fenoménu.⁶⁷

Jednoznačně nejkomplikovanější se zdá být otázka autorství *Corpus Hippocraticum*, jelikož všechny spisy jsou anonymní, případně pouze tradice dokládá jejich připsání osobě samotného Hippokrata nebo dalšího lékaře, pravděpodobně vždy jednoho z Hippokratových pokračovatelů. Je zajímavé tento anonymní přístup postavit do kontrastu s dalšími díly řeckých autorů téhož období – třeba historikové Hérodotos i Thúkydidés (oba žijící v 5. století př. n. l.) se k autorství svých textů hlásí hned v úvodní větě. Dále ve srovnání s dalšími (ne nutně mladšími) antickými lékařskými spisy (např. od Dioklea z Karystu, Rufa, Sórána či Galéna), ve kterých se autoři ke svým myšlenkám hlásí, je anonymita úplně všech spisů *Corpus Hippocraticum* přinejmenším pozoruhodným jevem. Otázka, proč se autoři hippokratovských spisů ke svým myšlenkám přímo v textu nikdy nepřihlásili, zůstává dodnes nezodpovězena. Vedle ní si lze položit ještě jednu další otázku, a to, jestli je sám Hippokratés vůbec autorem alespoň nějakého spisu z celé sbírky *Corpus Hippocraticum*, případně kterého a na základě jakých kritérií by se tak mohlo tvrdit.⁶⁸

⁶⁵ Úvodní studie in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 17.

⁶⁶ Tamtéž, s. 18.

⁶⁷ Britannica. *Hippocrates*. [online]. [cit. 24.6.2024].

Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Corpus-Hippocraticum>

⁶⁸ Úvodní studie in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 20–21.

Diverzitu mezi jednotlivými texty lze spatřit také v tom, jaký je jejich adresát. V *Corpus Hippocraticum* se nacházejí spisy určené vyloženě pro odborníky – lékaře (např. anatomické spisy), ale i pro začátečníky v lékařském řemeslu, pro zájemce o studium lékařství nebo i pro širokou laickou veřejnost.⁶⁹

Po stránce stylistické lze v souboru najít konkrétní lékařské kazuistiky, aforismy, seznamy, katalogy symptomů nemocí, popisy lidského těla a jeho funkcí, návody, rady a apely, dopisy, řeči určené k přednesu a další.⁷⁰

Co se týče počtu spisů v *Corpus Hippocraticum*, na výsledném čísle se badatelé taktéž neshodují. Některé spisy se totiž dochovaly jako samostatné rukopisy, ale podle některých badatelů a editorů jsou třeba součástí jiného spisu, to znamená, že se výsledný počet vždy mění podle přístupu konkrétního badatele. Nejnovější edice spisů české provenience, jež tvoří hlavní pramennou základnu této bakalářské práce, jich uvádí celkem 63.⁷¹

V neposlední řadě se mezi jednotlivými texty objevuje velká diverzita i po stránce tematické. Soubor zahrnuje spisy popisující lidské tělo a jeho části, spisy o zdraví, o různých typech nemocí a jejich průběhu i léčbě, dále o významu prognózy, o životosprávě, o snech, spisy o úloze a povinnostech lékaře, o povaze lékařského řemesla, poté o vzniku člověka, o početí a průběhu těhotenství, ale dále třeba i spisy na první pohled možná nesouvisející s lékařským řemeslem, a to o rozdílnosti evropského a asijského kontinentu a obyvatel či o výkladu důležitosti jednotlivých dní v týdnu, avšak to vše třeba s ohledem na vliv klimatických podmínek na zdravotní stav obyvatelstva konkrétních oblastí atp.⁷²

Na základě všech těchto hledisek tedy lze tvrdit, že se v každém případě jedná o naprosto nehomogenní sbírku spisů, která je však dodnes velice významnou reprezentací starořecké vědecké literatury. A i kdyby odvolávání se k Hippokratovi jako autoritě a shromažďování spisů pod jeho jménem mělo být jedinou zárukou uchování a přežití v mnoha případech tak pokrokových myšlenek, lze dnes konstatovat, že to nebylo marné.

⁶⁹ Úvodní studie in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 18.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Tamtéž, s. 19.

⁷² Tamtéž, s. 17–18.

2. Objevy a principy hippokratovské medicíny

V této kapitole přiblížím objevy, principy a charakteristické rysy medicíny Hippokratova okruhu. Následující soupis je výsledkem mé analýzy edic vybraných spisů ze souboru *Corpus Hippocraticum* – s ohledem na rozsah práce však představuje pouhý zlomek nejvýraznějších zjištění a zásad, kterými tato medicína oplývala.

V první řadě se zdá příhodné nastínit deontologické principy, které jsou pravděpodobně tím, o čem má ponětí leckdo, když se zmíní hippokratovská medicína, a které jsou v určitém rozsahu prakticky dodnes jakýmsi jádrem medicíny a lékařské etiky. To, že v hippokratovské medicíně stojí v centru lékařovy pozornosti vždy jeho pacient, který je léčen v souladu s lékařovým nejlepším vědomím a svědomím, nebo že hlavním úkolem lékaře je pacientovi především prospívat, případně minimálně neškodit⁷³ (rozhodně ne ublížit), je naprosto zřejmé již z nejvýznamnějšího textu, tedy z *Přísahey*: „*Budu dávat rady stran životosprávy ku prospěchu nemocných podle svých schopností i svého úsudku; zdržím se také způsobit škodu na zdraví i jakoukoli nespravedlnost.*“⁷⁴ Z pohledu dnešní etiky je v tomto spisu také rozhodně zajímavý jednoznačně odsuzující a odmítavý postoj k eutanázii a interrupci: „*Nepodám nikomu smrtící lék, i kdybych o to byl požádán, ani nikomu nedám doporučení v tom smyslu; stejně tak nepodám ženě přípravek vedoucí k potratu.*“⁷⁵ Vedle toho je ještě z *Přísahey* pro další rozvoj medicíny významný následující úryvek: „*At' už bych viděl nebo slyšel během léčby i mimo ni cokoli, týkající se života lidí, co nikterak nemá být šířeno dále, uchovám to v tajnosti, maje za to, že takové věci jsou předmětem mlčení.*“⁷⁶ Tento bod by bylo možno chápat jako zárodek dnes tak stěžejního principu lékařského tajemství. Sylva Fischerová však v komentáři spisu uvádí, že se s největší pravděpodobností nejedná o nesdělování informací o zdravotním stavu pacienta dalším osobám (to by totiž bylo v době, kdy probíhala léčba často před zraky veřejnosti, prakticky neproveditelné), ale vyložení o mlčení o důvěrných detailech z pacientova soukromí nejen z oblasti zdraví.⁷⁷ Podobného požadavku na lékařovo mlčení si lze všimnout

⁷³ V latině tzv. *primum non nocere* jako jedna z pevných zásad medicíny, viz Heslo „*primum non nocere*“ in: Velký lékařský slovník. [online]. [cit. 8.4.2024].

Dostupné z: <https://lekarske.slovniky.cz/pojem/primum-non-nocere>

⁷⁴ *Přísaaha* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 203.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Komentář ke spisu *Přísaaha* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 216.

i ve spisu *O lékaři*: „Pokud jde o vlastnosti duše, ať je uměřený a nejen zachovává mlčení, ale rovněž ať vede zcela pořádaný život...“⁷⁸

Dalším významným principem hippokratovské medicíny, prolínajícím se skrze mnoho spisů *Corpus Hippocraticum*, je individualizace léčby, tedy její přizpůsobení konkrétním potřebám pacienta, jeho konstituci, životnímu stylu, prostředí, ve kterém žije atp. Vysokou míru popisů individuálního průběhu jednotlivých nemocí a jejich následné rozdílné léčby vykazují např. mnohé kazuistiky, jež jsou součástí spisu *Epidemie*.⁷⁹ Ve spisu *O dobrém vystupování* autor radí ohledně nutnosti skvěle znát účinky používaných léků, jelikož každý pacient představuje individuální případ s individuálními potřebami: „*V paměti měj dobře vštípeny léky a jejich účinky, jednoduché i písemně zaznamenané – ovšem tehdy, jsou-li již v mysli uloženy i znalosti o léčení nemocí, jejich druzích a o tom, jaká mnohotvárnost a různorodost se vyskytuje případ od případu. Právě to totiž v lékařství tvoří počátek, střed i konec.*“⁸⁰

Výrazným rysem valné většiny hippokratovských spisů je též holistický přístup lékaře, důraz na léčbu člověka jako celku žijícím v daném prostředí, ne zaměření se na pouhou jednu určitou problematickou část těla (nebo duše), kterou je třeba řešit a léčit. Autor spisu *O životosprávě* má na tuto problematiku jasně vyhraněný názor: „*Tvrdím, že ten, kdo chce správně pojednat o lidské životosprávě, musí nejdříve znát a rozpoznat přirozenost člověka jako celku. Musí znát, z jakých původních částí se skládá, a také rozpoznat, jakými z nich je ovládána. Pokud by totiž neznal její původní složení, nebyl by schopen poznat, co z jednotlivých částí vzchází; pokud nerozpozná, co je v těle vládnoucí, nebude s to poskytnout člověku to, co je mu prospěšné.*“⁸¹ Jak již z tohoto úryvku vyplývá, velký důraz je kladen na životosprávu člověka jako takovou. Ve stejnojmenném spisu autor stanovuje všelijaké faktory, které mohou mít vliv na celkový zdravotní stav pacienta. Z faktorů „... *je dále třeba rozpoznat přiměřenost námahy vůči množství potravy, přirozenosti člověka, stáří těla, ročním dobám, změnám větrů, poloze místa, ve kterém lidé žijí, a vůči povaze toho kterého roku, Je třeba také poznat východ a západ hvězd, aby člověk věděl, jak hlídat změnu a přemíru v jídle, pití, vzduchu a veškerém životním prostředí, z nichž lidské nemoci pocházejí.*“⁸² Životosprávná (jinak také zvaná dietetická) terapie⁸³ byla v antickém Řecku velice ceněná. Z hlavních proudů lékařství, jakými

⁷⁸ *O lékaři* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 233.

⁷⁹ *Epidemie I* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, s. 462–484.

⁸⁰ *O dobrém vystupování* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 268.

⁸¹ *O životosprávě I* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 458.

⁸² Tamtéž, s. 458.

⁸³ Název je odvozen z řeckého výrazu *diaita*, což označuje místo, prostředí a způsob, v němž člověk žije.

byla chirurgie, farmacie a dietetika, měla právě životosprávná terapie největší prestiž a lékaři, kteří ji praktikovali, byli uznávanější než jiní.⁸⁴

Autor spisu *O životosprávě* si je také vědom významného objevu, jakým je preventivní, případně profylaktická léčba⁸⁵ – předcházení nemocem a patologickým stavům za pomoci důkladné péče o zdraví a předvídaní nemocí ještě dříve, než se vůbec u člověka v jakékoli míře projeví. Z následujícího úryvku je autorovo sebevědomé přesvědčení o objevu a jeho originalitě zcela očividné: „*Ostatní dospěli ve zkoumání až k tomuto bodu, ale ani oni neřekli vše správně. Já jsem to však objevil, a kromě toho také způsob předvídaní nemocí člověka podle toho, kde je čeho přemíra. Neboť nemoci nevznikají u lidí náhle, ale postupně narůstají, až se najednou vyjeví. Objevil jsem, jak určit, co je trápí, dříve než je v nich zdraví přemoženo nemocí, a také způsob, jak je třeba tato trápení nahradit zdravím.*“⁸⁶

Rozhodně neopomenutelným přínosem hippokratovské medicíny je nástin tzv. humorální teorie o čtyřech tělesných šťávách (krvi, hlenu, žluči žluté a černé), ze kterých sestává tělo člověka. Zmíněné čtyři šťávy představují přirozenost lidského těla a zároveň i příčinu jeho zdravotního stavu (nemoci i zdraví). Za předpokladu, že jsou všechny šťávy mezi sebou navzájem v řádném poměru, člověk je zdravý. Naopak v případě, že šťávy v rovnováze nejsou a některá z nich se vyskytuje ve výrazně větším či menším množství než ostatní šťávy, nebo s nimi třeba není rovnoměrně promíchána, pak se u člověka projeví nemoc. Tato teorie je poměrně podrobně rozpracovaná ve spisu *O přirozenosti člověka*, u něhož se dokonce většina badatelů shoduje na autorovi, a to na lékaři Polybovi, který byl pravděpodobně žákem a zetěm Hippokratovým.⁸⁷ Rozpracování této humorální teorie se později věnoval lékař Galénos, kterému někdy bývá teorie sama o sobě mylně připisována, stejně tak jako nauka o čtyřech temperamentech vycházející právě z hippokratovské humorální teorie. Je také nutné podotknout, že s termíny sangvinik, flegmatik, choleric a melancholik (označujícími člověka, u něhož významně převládá jedna z tělních tekutin) se lze poprvé setkat nikoli u Hippokrata, nýbrž u Guillauma z Conches ve 12. století, který je zařadil do své biblické kosmologie.

⁸⁴ Komentář ke spisu *O životosprávě I* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 421.

⁸⁵ Zatímco prevence znamená předcházení nemoci v obecnějším slova smyslu, např. dodržováním hygienických zásad, profylaxe je již konkrétní ochranou při riziku propuknutí nemoci, a to za pomoci léčebných prostředků; viz: Masarykova univerzita. *Elektronická učebnice dětské medicíny – Dětské infekční lékařství*. [online]. [cit. 12.4.2024]. Dostupné z: <https://telemedicina.med.muni.cz/pdm/detske-infekcni-lekarstvi/index.php?pg=vyukove-texty--prevence-a-profylaxe-infekcnich-nemoci>

⁸⁶ *O životosprávě I* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 459.

⁸⁷ *O přirozenosti člověka* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, s. 121.

Nejedná se tudíž o termíny, které by bylo možné dohledat v některém ze spisů *Corpus Hippocraticum*, jak by se mohlo na základě některých zdrojů očekávat.⁸⁸

Velký význam je v hippokratovské medicíně přikládán také příčině nemoci, která by měla být společně s životosprávou tím prvním, na co se lékař při léčbě zaměří. Odstranění příčiny totiž předchází odstranění nemoci – tak praví např. autor spisu *O přirozenosti člověka*: „Ty z nemocí, které vznikají jen z malého porušení a jejichž příčiny jsou dobře známy, mají nejbezpečnější prognózu. Léčbu je třeba založit tak, aby se postavila příčině nemoci; tak je totiž možné odstranit to, co v těle způsobuje nemoc.“⁸⁹

Neméně důležitou součástí hippokratovské medicíny je její environmentální (někdy také zvaná meteorologická) složka, která se zabývá vlivem přírody a životního prostředí na lidské zdraví, případně onemocnění. Dle environmentální medicíny nemůže být na člověka nahlíženo izolovaně, je třeba brát v potaz prostředí, které ho obklopuje. Spis *O vzduchu, vodách a místech* lze považovat za jedno z nejstarších významných děl lékařské klimatologie a geografie, v němž je autorova pozornost zaměřena i na odlišnosti jednotlivých onemocnění, tělesných konstitucí i povahových vlastností lidí v závislosti na geografické oblasti, podnebí, ročním obdobím, místních vodách atp.⁹⁰

Důraz se v hippokratovské medicíně klade také na prognózu, dnes by bylo možné snad i říct na umění prognózy. Prognóza spočívá v předvídání průběhu nemoci, její reakce na stanovenou léčbu a také žádaného vyléčení, a to na základě důkladné znalosti typu a pokročilosti onemocnění, dále na základě lékařových zkušeností z praxe, celkového zdravotního stavu pacienta, koexistence dalších onemocnění apod.⁹¹ Významem prognózy a principem jejího fungování je protknut celý spis nesoucí příznačný název *Prognostikon*. V úvodní části autor píše: „Zdá se mi býti zvláště výhodno, aby lékař bedlivě pěstoval předvídání. Neboť lékař, který u nemocných napřed pozná i vylíčí stav přítomný, minulý a budoucí, zároveň pak zevrubně poví, čeho nemocní opomenuli, vzbuzuje zajisté důvěru, že tím lépe poznává stav nemocných, tak že se mu pak lidé zcela odhodlaně svěřují. Dovede-li pak z vyskytnuvších se příznaků chorobných předvídati stav budoucí, může zároveň i léčení co

⁸⁸ Komentář ke spisu *O přirozenosti člověka* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, s. 80 a 91.

⁸⁹ *O přirozenosti člověka* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, s. 129.

⁹⁰ Komentář ke spisu *O vzduchu, vodách a místech* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, s. 305.

⁹¹ Heslo „prognóza“ in: Velký lékařský slovník. [online]. [cit. 5.4.2024]. Dostupné z: <https://lekarske.slovníky.cz/pojem/prognoza>

nejlépe zařídití.“⁹² V *Prognostiku* jsou dále v bodech líčeny konkrétní kroky, podle kterých by měl lékař při předvídání postupovat, na co by měl zaměřit svou pozornost apod. Pro pochopení významu prognózy je důležité připomenout, že antický lékař kromě své dobré pověsti a právě schopnosti předvídat (a s tím zaručení postupu a vývoje léčby) neměl mnoho možností, jak mohl prokázat svou způsobilost a získat si pacientovu důvěru, neboť v jeho době nebylo možné hájit znalosti v oboru na základě nabytého lékařského titulu, jak je tomu již dnes.⁹³

Výčet principů hippokratovské medicíny se neobejde bez těch naprosto zásadních, které bývají „otci medicíny“ přisuzovány, a těmi jsou empirie (zkušenost) společně s přístupem expektace (pozorování) a princip rovnováhy. Tyto principy se prolínají vesměs všemi spisy *Corpus Hippocraticum*. Co se týče prvního zmiňovaného, hippokratovští lékaři zastávali názor, že člověk a jeho tělo i duši ovládají ty samé fyzikální zákony, které ovládají i celý vesmír. Proto, aby jim medicína porozuměla, je nezbytné studovat a pozorovat jejich chování v rámci přirozeného prostředí, a to právě pomocí empirického a racionálního přístupu a vycházet ze zkušenosti a pozorování spíše než z abstrakcí.⁹⁴ V případě principu rovnováhy Hippokratés se svými žáky hlásal, že snahou přírody je dosáhnout rovnovážného stavu a udržet ho, a že přírodní síly neustále přizpůsobují lidské tělo měnícím se okolním podmínkám. Pokud je rovnováha udržována, člověk je zdravý, pokud je jakýmkoli způsobem či vlivem narušena, vznikne nemoc. Úkolem lékaře tedy je pomoci přírodě tento stabilní stav uchovat, případně ho znovu nastolit.⁹⁵

Hippokratovská medicína též rozlišuje termíny *sóma* (tělo) a *psyché* (duše). Někteří lékaři v *Corpus Hippocraticum* s touto diferenciací vůbec nepracují, avšak ti, kteří ano, se zpravidla shodují na tom, že tělo a duše je třeba léčit vždy souběžně. Chápejí termíny *sóma* a *psyché* jako dva různé aspekty lidské přirozenosti, které mohou zapříčinit vznik patologického stavu organismu, dostanou-li se do nerovnováhy či vzájemného konfliktu.⁹⁶ Vyloženě však něco jako chorobu duše (nesouvisející se stavem těla) hippokratovští autoři neznají – tím pádem

⁹² HIPPOKRATÉS, *Aforismy. Prognostikon, O vzduchu, vodách a místech*, s. 84.

⁹³ Komentář ke spisu *Epidemie I* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, s. 453.

⁹⁴ Roy PORTER, *Dějiny medicíny od starověku po současnost*, s. 76.

⁹⁵ Sherwin Bernard NULAND, *Lékařství v průběhu staletí*, s. 32–33.

⁹⁶ Komentář ke spisu *O životosprávě I* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 434.

ani nepraktikují nějakou specifickou terapii. Zdraví duše je se zdravím těla úzce propojeno, tudíž i terapie probíhá současně.⁹⁷

Všechny tyto výše zmíněné principy se zdají býti těmi nejdůležitějšími, prakticky dodnes „živými“. A byť jsou některé další (zde nerozebírané) v dnešní době již z mnoha různých důvodů třeba přežité, francouzský lékař a filolog 19. století Émile Littré se o Hippokratovi (a tím pádem o hippokratovských lékařích obecně) vyjádřil jasně – jednoznačně to byl člověk, který ve své době chápal, co je pro pokrok medicíny zapotřebí – především pečlivé pozorování, nikoliv vágní hypotézy. V časopise *British Medical Journal* v článku *Littre's Hippocrates* je prezentován názor, že kdyby se lékařství ve všech dobách neslo v duchu Hippokratově a stálo na jeho principech, bylo by dnes (pochopitelně myšleno v době vzniku článku, tedy v 19. století) na mnohem vyšší úrovni, než na jaké se ve skutečnosti nachází.⁹⁸

⁹⁷ Hynek BARTOŠ, *Očima lékaře. Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení duše–tělo*, s. 154–155.

⁹⁸ *Littre's Hippocrates*, in: *The British Medical Journal*, 1862, č. 58, sv. 1, s. 153–154.
Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/pdf/25198486.pdf>

3. Vývoj medicíny a rozvoj alternativních směrů ve vztahu k vybrané tematice

Od dob Hippokratových se medicína vyvíjela v různých oblastech různým tempem, pochopitelně i v závislosti na hospodářských, vzdělávacích a dalších okolnostech. Především v období středověku byly pozapomenuty mnohé vědomosti, které znali a popsali již starověcí lékaři. Ve vztahu k tématu práce ohledně hippokratovské medicíny a homeopatie dává smysl v období mezi Hippokratem a zakladatelem homeopatie Hahnemannem stručně připomenout minimálně následující dva významné lékaře, kteří ve své době taktéž značně přispěli k rozvoji medicíny a alespoň stručná znalost způsobu jejich uvažování je nezbytná pro pochopení určitého vztahu mezi Hippokratovým učením a homeopatií.

Prvním z těchto lékařů je Galénos (129–200/216), jenž v době své největší slávy působil ve starověkém Římě a je znám jako lékař, který ucelil systém lékařské vědy (do té doby rozštěpené na velké množství škol a směrů).⁹⁹ On sám prezentoval své dílo jako zdokonalení Hippokratova odkazu a na „otce medicíny“ v mnohém navazoval – zprostředkoval svým současníkům i následovatelům znalosti Hippokratovy klinické medicíny a tu zasadil do širšího anatomicko-fyziologického kontextu.¹⁰⁰ Z Galénovy práce těžilo evropské lékařství po další staletí a ve vztahu k homeopatii nelze opomenout tzv. galenické léky,¹⁰¹ jejichž systém výroby využívá u matečních tinktur¹⁰² právě i homeopatie. Činí tak však specifickým způsobem – dále je ředí a dynamizuje (na rozdíl od alopatie – viz dále).¹⁰³

Vedle Galéna nelze opomenout Paracelsa (1493–1541) – lékaře a alchymistu, který věřil, že onemocnění je téměř vždy způsobeno napadením těla vnějšími činiteli nebo nějakými

⁹⁹ Ludvík SVOBODA a kol., *Encyklopedie antiky*, s. 208.

¹⁰⁰ Roy PORTER, *Dějiny medicíny od starověku po současnost*, s. 97 a 99.

¹⁰¹ Pojem „galenika“ označuje léčivé přípravky vyrobené speciálními lékárnickými nechemickými metodami, a to z rostlinných, živočišných či později syntetických látek. Galenické léky mají podobu tinktur, sirupů, nálevů, odvarů, tobolek, pilulí, globulí apod.; viz:

Heslo „galenika“ in: Velký lékařský slovník. [online]. [cit. 8.4.2024].

Dostupné z: <https://lekarske.slovníky.cz/pojem/galenika>

Pavel DRÁBEK, *Zapomenuté lékové formy a galenické přípravky (IV. část)*, in: Praktické lékárenství, 2008, roč. 4, č. 1, s. 37–40. Dostupné z: <https://www.solen.cz/pdfs/lek/2008/01/09.pdf>

¹⁰² „Mateční tinktura“ v homeopatii označuje výslednou tekutinu či prášek s obsahem aktivních látek výchozí suroviny, která se určitou dobu louhuje v alkoholu či tře s cukrem (v závislosti na typu suroviny). Po vzniku tinktury následuje typicky homeopatický postup výroby léku prostřednictvím ředění a dynamizace; viz:

Svět homeopatie. *O homeopatických léčích – jak se vyrábí a jak se vyznat v názvech*. [online]. [cit. 26.6.2024].

Dostupné z: <https://svethomeopatie.cz/cs/292-o-homeopatickych-lecich-jak-se-vyrabi-a-jak-se-vyznat-v-nazvech>

¹⁰³ Akademie klasické homeopatie. *Dějiny homeopatie*. [online]. [cit. 27.6.2024].

Dostupné z: <http://www.akh-vpois.cz/cz/akh/dejiny-homeopatie/>

abnormalitami. Byl velkým kritikem hippokratovské teorie o příčině nemocí vycházející z nerovnováhy čtyř základních tělesných šťáv (tedy krve, hlenu, žluté a černé žluči) a také stál za pálením vybraných lékařských spisů – včetně těch Galénových. Ve vztahu k později vzniklé homeopatii nelze opomenout, že Paracelsus (na rozdíl od Galéna) léčil své nemocné pacienty i pomocí léků, v nichž byla obsažena právě samotná nemoc (ve správné dávce a podobě), kterou trpěli. I u něho lze tedy vypožorovat princip *similia similibus curentur* (tj. podobné léčí podobné), na němž stojí homeopatie.¹⁰⁴ V Paracelsově způsobu myšlení je naprosto očividné prolínání středověkého vidění světa spolu s novověkými idejemi, a tudíž jak tvrdí Olaf Rippe ve své publikaci: „*Svémi znalostmi, darem pozorování a tvůrčími myšlenkami Paracelsus připravil půdu pro nastolení nových změn v medicíně.*“¹⁰⁵

Co se týče vztahu zakladatele homeopatie Samuela Hahnemanna ke zmíněným dvěma lékařům, ani k jednomu z nich se neodkazoval tak významně jako právě k Hippokratovi (viz podkapitola 4.1: *Hahnemann jako obdivovatel Hippokrata*). Vůči Galénem praktikované metodě léčby *contraria contrariis*¹⁰⁶ se Hahnemann ve svém *Organonu léčebného umění* dokonce ostře vymezil a označil ji za neúčinnou a škodlivou metodu, za pomoci které lékaři po dlouhá staletí udržovali důvěru svých pacientů tak, že je klamali téměř okamžitě nastupujícím zlepšením, které ale ve své podstatě neznamenal vyléčení.¹⁰⁷ K Paracelsovi se sám Hahnemann nikdy zvlášť nehlásil, avšak např. Olaf Rippe s kolektivem ho na základě principů, jež uznával, řadí k tzv. paracelsiánům.¹⁰⁸

Tak jako se prostřednictvím proměny kultury a idejí měnil pohled na anatomický model, podléhalo historickým změnám kulturních a dalších vzorců i samotné vnímání lidského těla. Odlišný byl často pohled lékařů, filozofů, církve, umělců apod. Zatímco ve starověku bylo tělo vnímáno primárně ve své přirozenosti (byť existovaly v průběhu času různé ideály – např. kalokagathia, tedy tělesná i mravní ušlechtilost), po celý středověk přetrvávalo přesvědčení, že lidské tělo je stvořením Božím, avšak často také sídlem zla a jakousi „smrtnou schránkou pro nesmrtelnou duši“. V období renesance a humanismu začala ve společnosti sílit zvědavost a zájem zjistit více o této duši obepínající schránce – dokonce se za účelem bádání

¹⁰⁴ Clifford Alan PICKOVER, *Kniha o medicíně. Od šamanů k robotické chirurgii: 250 milníků v historii lékařství*, s. 70.

¹⁰⁵ Olaf RIPPE a kol., *Paracelsovo lékařství*, s. 8.

¹⁰⁶ *contraria contrariis curentur* (tzn. opačné se léčí opačným)

¹⁰⁷ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 85–86, § 56.

¹⁰⁸ Olaf RIPPE a kol., *Paracelsovo lékařství*, s. 19.

postupně začaly provádět pitvy mrtvých těl.¹⁰⁹ Tělo též začalo být opět stavěno na úroveň duše. Následné barokní potlačování tělesnosti bylo poté vystřídáno vědeckým osvícenským pojetím, při němž již lidské tělo nebylo vnímáno jako pouhá schránka pro duši, ale jakýsi průsečík sociálního, kulturního, psychologického a v neposlední řadě náboženského vlivu.¹¹⁰

Od druhé poloviny 17. století docházelo postupně k tzv. profesionalizaci medicíny, snahám sjednotit výuku na lékařských fakultách, vzniku nových institucí apod. Ve vztahu k tematice této práce nelze opomenout období tzv. neohippokratismu, „*silného hippokratovského revivalu*“, jak ho označuje Sylva Fischerová.¹¹¹ V tomto období, kdy se upouštělo od starých humorálních teorií a velkou roli již měl anatomicko-fyziologický pohled, Hippokratés ani tak nebyl „svržen“ a zapomenut, ba naopak – začal být v mnoha ohledech velkým inspiračním zdrojem a také jakýmsi „patronem“ nejnovějších přístupů v medicíně.¹¹²

V důsledku rychlého vývoje medicíny a vzniku mnohých nových lékařských institucí v osvícenském období se již na medicínu nedalo pohlížet jako na jednotnou disciplínu. Roy Porter ji ve své publikaci popsal spíše jako „*jakousi mozaiku tvořenou velkým počtem jednotlivých elementů, které navzájem ad hoc reagují*“.¹¹³ Specializace v jednotlivých oborech medicíny sice umožnila mnohem hlubší pohled na problematiku dané oblasti a onemocnění, to však za cenu ztráty celostního a konzistentního pohledu na pacienta jako takového a na nemoc, jíž trpěl. A právě zde lze vyzorovat rozvoj nového odvětví, které tento „handicap tradiční medicíny“ prakticky kompenzovalo. Řeč je o medicíně alternativní.¹¹⁴

Rozvoj alternativní medicíny mimo jiné podpořila rostoucí poptávka společnosti (často již ovlivněné reklamou), obecně větší prostředky v rukou úspěšných lékařů, nové vynálezy jako železnice či třeba noviny urychlující dopravu léčiv či informací na větší vzdálenosti nebo poměrně velký počet lékařů, kteří se toužili prosadit a dosud stáli mimo tradiční proud medicíny – někteří z nich však pouze zneužili důvěřivosti a naivity trpících nemocných

¹⁰⁹ První doložená a zdokumentovaná pitva lidského těla proběhla v Bologni již okolo roku 1315, a tou se inspirovali mnozí další lékaři po celé Evropě. K většímu rozšíření veřejných pitev však došlo právě v období renesance; viz:

Roy PORTER, *Dějiny medicíny od starověku po současnost*, s. 156–159.

¹¹⁰ Milena LENDEROVÁ, Vladan HANULÍK, Daniela TINKOVÁ, *Dějiny těla. Prameny, koncepty, historiografie*, s. 14–17.

¹¹¹ *Úvodní studie* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 138.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Roy PORTER, *Dějiny medicíny od starověku po současnost*, s. 430.

¹¹⁴ Tamtéž.

ve vlastní prospěch, když začali nabízet nejrůznější neprozkoumané či nefunkční chemické, magnetické, elektrické a další léčebné postupy (některé takové ostatně známe již z období renesance, např. elixíry mládí, života apod.). V každém případě ale mezi lidmi poptávka po těchto zázračných léčebných metodách rychle sílila.¹¹⁵

Je dobré také připomenout, že západní Evropa (a především Francie) byla v první polovině 19. století (přesněji mezi lety 1815 a 1840) centrem experimentu a obecně tvůrčí aktivity v medicíně. A byl to právě Hippokratés, kdo symbol této kreativity zosobňoval.¹¹⁶

¹¹⁵ Roy PORTER, *Dějiny medicíny od starověku po současnost*, s. 430.

¹¹⁶ *Úvodní studie* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 141.

4. Samuel Hahnemann

Možností řešit zdravotní problémy „jinak“ než pouze pomocí klasické medicíny se ve 2. polovině 18. století začal z mnoha důvodů zabývat i německý lékař Samuel Hahnemann známý jako zakladatel nové léčebné metody – homeopatie.

Samuel Friedrich Christian Hahnemann se narodil 10. dubna (pravděpodobně však spíše 11. dubna brzy ráno) roku 1755 v saské Míšni do rodiny malíře pracujícího v manufaktuře tradičního míšeňského porcelánu. V útlém věku se Hahnemannovi dostalo vzdělání od otce, později začal navštěvovat školu v Míšni. Již v dětství a během dospívání mezi vrstevníky vynikal mimořádnou inteligencí a schopností se rychle a dobře učit, nicméně doma se mu podpory v oblasti dalšího vzdělávání nedostalo – primárně proto, že bylo třeba uživit všechny děti, a to z nevelkého příjmu zaměstnance porcelánky. Velkou roli v Hahnemannově životě sehrál jeho učitel Müller, který nejenže v něm vzbudil lásku ke klasickým jazykům (obzvláště k řečtině a latině, které vyučoval), ale také Hahnemanna podporoval v rozvíjení jeho talentu a přijal ho s láskou téměř jako svého vlastního syna.¹¹⁷

Samuel Hahnemann se nakonec dal na studia medicíny na univerzitě v Lipsku – studovat však mohl především díky finanční podpoře známých a vyučujících, kteří v něm spatřovali jeho potenciál a obdivovali ho za jeho píli a odhodlání. Během studií se mu podařilo vycestovat i na univerzitu ve Vídni, která studentům poskytovala ve své době modernější výuku medicíny. Tam Hahnemann strávil devět měsíců a byl žákem velké autority, profesora Josepha von Quarina, který byl mimo jiné osobním lékařem Marie Terezie a Josefa II. a též rektorem univerzity. S von Quarinem měl Hahnemann blízký vztah, profesor mu umožnil soukromě navštěvovat jeho vlastní pacienty a zároveň se tak učit od jednoho z nejlepších lékařů své doby přímo v praxi.¹¹⁸

Z existenciálních důvodů poté musel Hahnemann přerušit studia a na základě von Quarinova doporučení se na téměř dva roky stal rodinným lékařem správce Transylvánie Samuela von Brunckenthala, osobního rádce Marie Terezie, a byl také pověřen správou jeho velmi rozsáhlé knihovny. Přístup k velkému množství knih, studií a spisů Hahnemann využil nejen k dalšímu sebevzdělávání v oblasti medicíny, nýbrž také k učení se několika dalším

¹¹⁷ Thomas Lindsley BRADFORD, *The life and letters of Dr. Samuel Hahnemann*, s. 10–13.

¹¹⁸ Tamtéž.

světovým jazykům (celkem jich ovládal jedenáct). Nejen tyto znalosti mu o pár let později otevřely dveře do světa a naskytlo se mu díky nim mnoho příležitostí.¹¹⁹

Svá studia nakonec Hahnemann dokončil na univerzitě v Erlangenu, kterou si zvolil čistě z důvodu nižších poplatků za studium. Roku 1779 obdržel titul doktora medicíny a poté se věnoval lékařské praxi v mnoha různých městech, významné pro něho bylo například Dessau, kde se seznámil a roku 1782 oženil s dcerou místního lékárníka Johannou Henriettou Leopoldinou KÜchler, s níž měl později celkem osm dětí.¹²⁰

V Dessau se Hahnemann, ještě vedle překladatelství z mnoha jazyků, začal více zajímat i o chemii, konkrétněji o vlastnosti a účinky léčiv a jeho postřehy byly pozoruhodné. Například významný švédský chemik Jöns Jacob Berzelius¹²¹ se o něm později vyjádřil následovně: „Z toho muže by byl býval skvělý chemik, kdyby se z něj však časem nestal šarlatán.“¹²²

Téměř tři roky života (mezi lety 1782 a 1785) žil Hahnemann v sasko-anhaltském Gommernu, kde sice působil jako lékař, avšak pouze za účelem uživení své rozrůstající se rodiny. Mnohem intenzivněji se věnoval odborným studiím v cizích jazycích a jejich překladům. Důvodem bylo zklamání tehdejší medicínou, která dle něho oplývala ne zrovna uspokojivými a vágními znalostmi. V dopise svému blízkému příteli a též lékaři Christophu Wilhelmu Hufelandovi Hahnemann opakovaně psal o nezbytné nutnosti „regenerace medicíny“. Vyjadřoval zoufalství nad tím, že musí uzdravovat nemocné na základě nejrůznějších hypotéz a předepisovat jim léky, u nichž nebyly dostatečně a svědomitě prozkoumány všechny jejich účinky. Tyto léky totiž v mnoha případech mohly snadno způsobit neduhy, jež byly často obtížněji odstranitelné než původní nemoc, nebo mohly zapříčinit zhoršení stavu pacientů a v nejhorším možném případě i jejich smrt. Hahnemanna doslova děsila představa ublížení a trýznění (byť nechtěného), nebo dokonce představa, že se stane „vrahem“ svých pacientů. Proto byl zprvu snad dokonce odhodlán vzdát se své lékařské praxe, nechtěl totiž dále riskovat zdravím a životem svých pacientů. Důsledkem bylo to, se raději začal věnovat zmiňovaným překladům a chemii. Postupem času se však zároveň stal otcem osmi dětí

¹¹⁹ Thomas Lindsley BRADFORD, *The life and letters of Dr. Samuel Hahnemann*, s. 10–13.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Jöns Jacob Berzelius, John Dalton, Robert Boyle a Antoine Lavoisier jsou dodnes označováni jako otcové moderní chemie.

¹²² překlad citace z anglického jazyka – Eliška Kopecká
originální znění: „*That man would have made a great chemist, had he not turned out a great quack.*“
in: Thomas Lindsley BRADFORD, *The life and letters of Dr. Samuel Hahnemann*, s. 21.

a když vážné nemoci začaly ohrožovat i jejich zdraví, Hahnemannovy obavy a pocity bezmoci se ve výsledku ještě znásobily.¹²³

Po pobytu v Gommernu strávil Hahnemann několik let (až do roku 1789) i v Drážďanech a poté se přemístil znovu do Lipska, kde pokračoval ve svých experimentech s léčebnými látkami a kde se zrodily myšlenky, jež postupně daly vzniknout novému směru alternativní léčby – homeopatie (podrobněji o jejím vzniku jakožto novém odvětví viz níže). Velkou roli v šíření Hahnemannových myšlenek sehrál jeho, již zmiňovaný, blízký přítel a profesor na univerzitě v Jeně Hufeland, který mu umožnil vydání mnoha článků a odborných studií, mezi nimiž byla i významná *Esej o novém principu zjišťování účinků léčivých substancí*, vydaná roku 1796. Hahnemann byl pravidelným přispěvatelem v Hufelandově odborném časopise až do roku 1808.¹²⁴

Hahnemannovy poznatky a teze se mezi lidmi šířily čím dál rychleji, čímž mu přibývaly řady příznivců a podporovatelů, ale pochopitelně zároveň také odpůrců, kteří ho kritizovali nejen za podrývání principů klasické medicíny. Hahnemann však ve své práci nadále vytrvale pokračoval a zlomovým okamžikem v jeho životě i v medicíně jako takové se stal rok 1810, kdy sepsal a následně vydal dílo *Organon der Rationellen Heilkunde* čili *Organon léčebného umění*. Tato kniha, samotným Hahnemannem několikrát doplňovaná (celkem vyšla nakonec v šesti verzích, poslední úprava byla publikována již posmrtně, roku 1921), je považována za zakládající dílo (dle některých názorů dokonce za jakousi bibli) homeopatie – obsahuje kompletní výklad Hahnemannových objevů, experimentů, myšlenek, názorů, pouček, tezí či kazuistik postavených na zákonu podobnosti (k jeho principu viz níže).¹²⁵

Mezi lety 1812 až 1821 pobýval Hahnemann v Lipsku a na místní univerzitě se habilitoval, a to primárně z praktického důvodu – aby mohl z pozice vyšší autority snáze hájit své učení.¹²⁶ Přednáškami na univerzitě se mu však zpočátku nedařilo získat významnější publikum, jelikož během svých kritických projevů vůči konvenční medicíně a jejím lékařům často působil velice emotivně a útočně, chvílemi až vyloženě agresivně. Dalším důvodem bylo také to, že zejména starší kvalifikovaní lékaři se již odmítali učit těmito „novátorským myšlenkám“, proto se Hahnemann nakonec obklopil spíše mladšími a nadšenými studenty,

¹²³ Thomas Lindsley BRADFORD, *The life and letters of Dr. Samuel Hahnemann*, s. 24–25.

¹²⁴ Tamtéž, s. 50.

¹²⁵ Tamtéž, s. 73–74.

¹²⁶ Jan OTTO, *Ottův slovník naučný – 10. díl*, Praha 1896, s. 740.

se kterými se snažil udržovat vřelé přátelské vztahy.¹²⁷ Na základě právě zmíněného však asi není obtížné odhadnout, že bez podpory většiny univerzitních lékařů nemohlo mít Hahnemannovo působení na univerzitě příliš dlouhé trvání. Situace se totiž postupem času zhoršovala hned v několika oblastech – kromě ztráty podpory od univerzity to byly veřejné útoky lékařů v denním tisku, konflikty s lékárníky, kteří se obávali konkurence a snižování svých příjmů, nařízení saské vlády ochraňující lékárníky a mnoho dalších faktorů, které přiměly Hahnemanna k odchodu z Lipska.¹²⁸

Dalších čtrnáct let (1821–1835) žil Hahnemann se svou rodinou v Köthenu a pokračoval tam v homeopatické praxi pod záštitou vévody Ferdinanda z Altony–Köthenu (dlouholetého podporovatele homeopatie), kterého mimochodem také úspěšně homeopaticky léčil. S přímluvou vévody mohl konečně dělat to, co mu bylo předtím v Lipsku odepřeno, a to připravovat vlastní homeopatické léky, pokračovat v publikování studií a v rozšiřování *Organonu léčebného umění*.¹²⁹ V roce 1828 též vydal knihu *Chronické nemoci*,¹³⁰ v níž popsal tři chronická miasmata¹³¹ – sykotické, syfilitické a psorické, z nichž podle něho vychází všechna chronická onemocnění. Nutno zmínit, že tato teorie vyvolala velkou kontroverzi dokonce i mezi Hahnemannovými stoupenci.¹³²

Během pobytu v Köthenu zemřela Hahnemannova první žena a roku 1834 vstoupila do jeho života žena druhá – mladá a krásná Francouzka Marie Mélanie d’Hervilly Gohier, která byla nejprve Hahnemannovou pacientkou, poté studentkou (a zároveň první „ženou homeopatkou“ v historii) a později i jeho manželkou.¹³³ Vzali se v roce 1835 a prakticky ihned se společně přestěhovali do Paříže, kde se jim a hlavně homeopatii jako takové začalo konečně opravdu dařit. Hahnemann v mnoha záležitostech jednal pod vlivem své nové ženy a často se

¹²⁷ Richard HAEHL, *Samuel Hahnemann. His life and work. Based on recently discovered State papers, Documents, Letters, Etc.*, s. 98–99.

¹²⁸ Tamtéž, s. 117.

¹²⁹ Tamtéž, s. 119–120.

¹³⁰ Samuel HAHNEMANN, *The chronic diseases. Their peculiar nature and their homoeopathic cure*, přel. Louis H. TAFEL, ed. Pemberton DUDLEY, Philadelphia 1896.

¹³¹ Pojem *miasma* vychází původně z řečtiny (znamená *znečištění*) a označuje sekundární chronické projevy po potlačení infekční fáze kapavky, syfilisu nebo svrabu; viz:

Prague College of Classical Homeopathy. *Praktický význam miasmů*. [online]. [cit. 20.6.2024].

Dostupné z: <https://www.pcch.cz/prakticky-vyznam-miasmů>

¹³² Richard HAEHL, *Samuel Hahnemann. His life and work. Based on recently discovered State papers, Documents, Letters, Etc.*, s. 136–139.

¹³³ Tamtéž, s. 222–227.

jí podřizoval, avšak v dopisech o ní psal vždy jen v tom nejlepším.¹³⁴ Je tedy třeba připomenout, že homeopatii, jejímu šíření a ohlasu po světě dopomohla právě Marie Mélanie d’Hervilly Gohier.

Samuel Hahnemann v roce 1843 onemocněl bronchitidou a 2. července ve věku úctyhodných 88 let v Paříži, jež se prakticky stala „centrem homeopatie“, zemřel. Onemocnění u něho trvalo již od dubna onoho roku – Hahnemann se původně léčil sám a později za pomoci lékaře. Sám prý cítil, že mu však již nikdo a nic nemůže pomoci, že se mu nenávratně vytrácejí všechny životní síly.¹³⁵ Hahnemann byl původně pohřben na hřbitově na Montmartru do dosti skromného hrobu. V roce 1898 bylo na popud mnoha homeopatických lékařů a lékárníků, kteří byli názoru, že Hahnemann si zaslouží čestnější místo posledního odpočinku, jeho tělo exhumováno a slavnostně pohřbeno na hřbitově Père Lachaise. Při této příležitosti tam byl též odhalen monumentální pomník s bustou tohoto slavného „otce homeopatie“.¹³⁶

V souvislosti s odkazem Samuela Hahnemanna je dobré ještě zmínit, že po jeho smrti začaly okolo roku 1850 postupně vznikat specializované laboratoře a lékárny pro výrobu homeopatických léků (do té doby si je lékaři vyráběli sami). Ty se časem přeměnily v moderní farmaceutické společnosti, které fungují dodnes. Homeopatická metoda se jinak v 19. století rozšířila nejen v téměř celé Evropě, ale i např. v USA a zemích jižní Ameriky či Asie. Začaly vznikat homeopatické školy a instituce a v některých zemích se homeopatie stala součástí výuky na univerzitách. V současnosti se již jedná o bezpečnou metodu léčby s dlouholetou tradicí.¹³⁷ Nutno však podotknout, že v mnoha zemích homeopatie dodnes není podporována zdravotními pojišťovnami (příkladem státu, ve kterém ale patří mezi výkony hrazené z veřejného zdravotního pojištění, je např. Švýcarsko) – jedná se ovšem o ve společnosti neustále živou diskuzi.¹³⁸

¹³⁴ Richard HAEHL, *Samuel Hahnemann. His life and work. Based on recently discovered State papers, Documents, Letters, Etc.*, s. 236.

¹³⁵ Tamtéž, s. 242.

¹³⁶ Tamtéž, s. 358–359.

¹³⁷ Boiron. *Slavíme Světový den homeopatie*. [online]. [cit. 21.6.2024].

Dostupné z: <https://www.boiron.cz/seznam-aktualit/slavime-svetovy-den-homeopatie>

¹³⁸ Zdravotnické právo a bioetika. *Homeopatie, antroposofie a veřejné zdravotní pojištění*. [online].

[cit. 28.6.2024]. Dostupné z: <https://zdravotnickepravo.info/homeopatie-antroposofie-a-verejne-zdravotni-pojisteni/>

4.1 Hahnemann jako obdivovatel Hippokrata

Jak ostatně vyplývá z výše zmiňovaného, Hahnemannovi se dostalo solidního vzdělání v mnoha oborech. Vedle medicíny vynikal svými znalostmi jazyků, mezi něž patřily i jazyky klasické, tedy řečtina a samozřejmě v lékařských oborech nezbytná latina. Je známo, že již od studií dobře znal dějiny medicíny a zajímal se o fenomenální osobu Hippokrata. Hippokratovské spisy (*Corpus Hippocraticum*) četl v řečtině a některé z nich dokonce sám velice podrobně komentoval (například ve své habilitační práci, kterou roku 1812 předložil na univerzitě v Lipsku a díky níž mohl začít vést homeopatické kurzy) nebo se na Hippokrata v mnoha dílech a publikacích odkazoval. Hahnemann na Hippokratovi obdivoval v první řadě jeho pozorovací talent. Sám zastával též názor, že v medicíně jsou ze všeho nejdůležitější empirie a pozorování, na jejichž základě je poté volena vhodná léčba.¹³⁹

Hahnemann se též domníval, že medicína nikdy nebyla tak blízko objevu umění uzdravovat jako v období medicíny hippokratovské. Hippokrata vnímal jako lékaře – pozorovatele, který u nemoci pátral po podstatě, který popisoval jednotlivá onemocnění na svou dobu velice přesně, bez jakéhokoli dokreslování či polemizování. Pouze v jedné jediné oblasti podle něho Hippokratés příliš nevynikal, a tou oblastí byla znalost škály vlastností léků – pochopitelně to bylo ovlivněné dobou, ve které žil.¹⁴⁰ Hahnemann si povšiml, že Hippokratés léky téměř nepředepisoval, ve většině případů spíše spoléhal na řešení pomocí úpravy celkové životosprávy pacienta.¹⁴¹

Hippokratův odkaz v Hahnemannově učení však již nemůže být očividnější než v případě, kdy Hahnemann „otce medicíny“ dokonce cituje ve svém stěžejním díle, jímž je *Organon léčebného umění*, základní dílo homeopatie. Odkazuje se v něm k jednomu ze spisů *Corpus Hippocraticum*, konkrétně k následující pasáži spisu *O místech v člověku*: „διὰ τὰ ὅμοια νοῦσος γίνεταί, καὶ διὰ τὰ ὅμοια προσφερόμενα ἐκ νοσεύντων ὑγιαίνονται – διὰ τὸ ἐμέειν ὁ ἔμετος παύεται.“¹⁴² Tato citace v *Organonu léčebného umění* je zcela přesná a shoduje se s úryvkem z edice spisu z *Corpus Hippocraticum*, kterou v této práci využívám nadále i já.¹⁴³ Pojednává o tom, že nemoc vzniká z podobných příčin a že pacienti se uzdravují prostřednictvím toho,

¹³⁹ Denis DEMARQUE, *Homeopatie. Experimentální medicína*, s. 25.

¹⁴⁰ Při studiu spisů *Corpus Hippocraticum* si však lze všimnout, že hippokratovští autoři měli povědomí o mnohých léčivých rostlinách. Pravděpodobně jen nezkoumali všechny jejich účinky a neexperimentovali s nimi tak, jako mnohem později právě Hahnemann.

¹⁴¹ Denis DEMARQUE, *Homeopatie. Experimentální medicína*, s. 25.

¹⁴² Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 48.

¹⁴³ HIPPOCRATES, *Places in Man*, přel. a ed. Elizabeth M. CRAIK, s. 78–81.

co onu nemoc samo vyvolává – to je demonstrováno na příkladu zvracení. K této citaci se Hahnemann v poznámce dále vyjadřuje, a to následovně: „*Také tyto následující poznámky od autorů tušících homeopatii neuvádím jako důkaz opodstatněnosti tohoto učení, která je jasná sama od sebe, nýbrž proto, abych se vyhnul výtce, že jsem tato tušení zamlčel, abych si zajistil prioritu v této myšlence.*“¹⁴⁴ Dává tedy jasně najevo, že on sám není prvním, kdo se léčbou tohoto typu zabývá, jen ji podrobněji rozpracovává.

Na základě nejen těchto tvrzení je možné soudit, že Hahnemann na Hippokrata skutečně zcela vědomě myšlenkově navazoval a inspiroval se jím v mnoha ohledech, avšak dále své učení ještě prohloubil o pro něj tak podstatnou znalost léků a jejich účinků – ty se snažil zjistit prostřednictvím četných experimentů.

4.2 Objev homeopatie

Vznik homeopatie jako takové podmínil poměrně náhodný Hahnemannův objev, ke kterému došlo roku 1790. Hahnemann si při studiu a překladu souboru *materia medica*¹⁴⁵ od skotského lékaře a chemika Williama Cullena¹⁴⁶ všiml podobnosti mezi příznaky, které byly vyvolány intoxikací chininovou kůrou, a uzdravením pomocí téže kůry – ta se využívala primárně při léčbě malárie (jíž Hahnemann mimo jiné také onemocněl), konkrétně na průvodní horečnaté stavy. Hahnemann se však nechtěl spoléhat na náhodu a vyvozovat závěry na základě jedné shody, začal tudíž sám na sobě provádět experimenty s nejrůznějšími léčivými látkami. Co se týče právě chininové kůry, vyzoroval, že po několika dnech opakovaného užívání chininu v malých dávkách se u něho začaly projevovat symptomy podobné symptomům malárie. Po přerušení pravidelného užívání chininu se symptomy vytratily, avšak po opětovném užití se objevily znovu. Hahnemann ukázal, že pokud se kůra v silné dávce podá zdravému citlivému člověku, vyvolá u něho vyloženě stav intermitentní (střídavé) horečky, tudíž musí být právě toto onou vlastností, která dokáže tento druh horečky vyléčit. Vedle chininové kůry došel Hahnemann k podobným závěrům i u dalších léčiv, k nejstarším pokusům patřily ty s heřmánkem, arnikou, bolehlavem, chebulí korkovou, lilkem hořkosladkým, rulíkem, blínem,

¹⁴⁴ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 48.

¹⁴⁵ *Materia medica* je označení pro souhrn veškerých známých poznatků o účincích léčebných látek. Konkrétně v homeopatii se jedná o souhrn poznatků o účincích homeopatických léků; viz:

Homeopatická lékařská asociace. *Základní pojmy užívané v homeopatii*. [online]. [cit. 13.4.2024].

Dostupné z: <https://hla-homeopatie.cz/cs/956-zakladni-pojmy-uzivane-v-homeopatii>

¹⁴⁶ William CULLEN, *A Treatise of the Materia Medica*, Edinburgh 1789.

omějem, koniklecem, kulčibou, boby svatého Ignáce, náprstníkem, hlavěnkou dávivou, makovou šťávou, škumpou, olovem, arzenem či rtutí.¹⁴⁷

Hahnemann byl obeznámen také s pokusy prováděnými na zvířatech, došel však k tomu, že v případě léčby člověka je třeba i při výzkumu vyvozovat závěry podle experimentu na člověku, ne na zvířeti.¹⁴⁸ Veškeré pokusy, které prováděl, nerealizoval sám, měl kolem sebe skupinu svých žáků (jmenovitě to byli: Clemens Maria Franz von Bönninghausen, Gustav Wilhelm Gross, Franz Hartmann, Christian Gottlob Hornburg, Christian Freidrich Langhammer, Ernst Ferdinand Rückert, Johann Ernst Stapf a mnozí další)¹⁴⁹, kteří se do výzkumu zapojili a pomáhali s jednotlivými patogenetickými experimenty a sepisováním poznatků, na jejichž základě mohl postupem času vzniknout šestidílný soubor *Materia medica pura*.¹⁵⁰ V tomto souboru Hahnemann upozorňuje na to, že se svými žáky udělal naprosté maximum pro zajištění pravého a úplného účinku jednotlivých léků. Dosaženo toho bylo tak, že do experimentů s vybranými látkami byli zapojeni pouze ti jedinci, u kterých bylo jednoznačně prokázáno, že se těší pevnému zdraví, jsou v životě spokojeni a vnímají, že žijí v rovnováze. Mezi těmito jedinci byli Hahnemannovi žáci, spolupracovníci, blízcí přátelé, rodina i Samuel Hahnemann sám. V případě, že v průběhu experimentu nastala mimořádná situace jakéhokoli druhu (ať už se jednalo o pocit strachu, smutku, nějakého nadměrného prožitku nebo nastala-li v životě vybraného jedince jakákoli významná životní událost), pak se mezi výsledná zjištění nezaznamenal žádný ze symptomů, aby se předešlo tomu, že by falešné symptomy byly označeny za pravé.¹⁵¹

Dále by mohla vyvstat otázka, proč za pomoci takových specifických léků s účinkem homogenním s příčinou nemoci běžně neléčila klasická lékařská škola již dříve, před Hahnemannem. Přesně tuto otázku si zakladatel homeopatie zodpověděl v *Organonu léčebného umění* sám – používání takových léků se totiž zakazovalo jako nanejvýš škodlivé, jelikož z pozorování vyplývalo, že při zvýšené citlivosti na homogenní podněty se tyto léky v běžných (tedy velkých) dávkách ukázaly být škodlivé, až životu nebezpečné. To však vůbec

¹⁴⁷ Denis DEMARQUE, *Homeopatie. Experimentální medicína*, s. 21–22.

¹⁴⁸ Rozdíl mezi lidskou a zvířecí konstitucí je totiž nezanedbatelný. Například o vraním oku je známo, že divoké prase ho v určitém množství snese bez větších potíží, zatímco člověka by usmrtilo „pouhých“ pár jeho zrněk. A rozdíly jsou poté razantní i mezi jednotlivými zvířaty, natož tedy mezi zvířetem a člověkem.

¹⁴⁹ Homéopathe International. *Pioneers of homeopathy by Dr Thomas Lindsey Bradford presented by Dr R. Séror*. [online]. [cit. 10.6.2024]. Dostupné z: <http://www.homeoint.org/serot/biograph/index.htm>

¹⁵⁰ Denis DEMARQUE, *Homeopatie. Experimentální medicína*, s. 23–24.

¹⁵¹ Samuel HAHNEMANN, *Materia medica pura*, přel. Charles Julius HEMPEL, New York 1846, s. 7.

nebyly brány v potaz dávky velmi malé, díky nimž z léku za pomoci opakovaného ředění a dalších postupů (o nich více v kapitole níže) vymizela případná toxicita, avšak stále zůstal zachován léčebný účinek.¹⁵²

Hahnemann v *Organonu léčebného umění* uvedl vedle „otce medicíny“ Hippokrata také jména několika významných osvícenských lékařů a vědců, kteří si princip *similia similibus curentur* (tzn. podobné se léčí podobným) již dříve uvědomili a ověřili ve své praxi. Mezi nimi to byl například Gilles-François Boulduc (tvrdil, že projímavá schopnost rebarbory je zároveň příčinou její schopnosti zastavovat průjem), Georg Christoph Detharding (zjistil, že nálev z listů senny léčí koliku u dospělých osob, protože má zároveň analogické účinky, které jsou schopny u zdravých osob koliku vyvolávat), Pierre Bertholon de Saint-Lazare (zabýval se elektřinou a došel k závěru, že v nemoci otupuje a potlačuje bolest podobnou té, kterou je sama schopna způsobit), Anton von Störck (zkoumal účinky jedovaté rostliny durmanu v souvislosti s psychickými onemocněními a návratem zdravého rozumu) či Georg Ernst Stahl (podle něho lze nemoci tlumit a léčit právě za pomoci prostředků vyvolávajících podobné utrpení – omrzliny chladem, popáleniny teplem, záněty a zhmožděninou lihem atp.). Hahnemann svůj výklad doplnil slovy: „*Tak blízko už byli lidé velké pravdě! Zůstalo však vždy jen při prchavé myšlence. A proto nebyla tak nezbytná změna prastaré lékařské léčby nemocí a dosavadního neúčelného kurýrování ve skutečné, pravé a jisté lékařské umění uskutečněna až do našich dnů.*“¹⁵³

¹⁵² Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 12–13.

¹⁵³ Tamtéž, s. 48–49.

5. Homeopatie a alopacie

Pro porozumění principům Hahnemannovy homeopatie je nezbytné vymezit též pojem alopacie, vůči níž se zakladatel homeopatie nejen v *Organonu léčebného umění*, ale i ve svém učení obecně, kriticky vymezuje a své léčebné postupy s ní neustále staví do kontrastu. Autorem termínu je sám Samuel Hahnemann a na rozdíl od homeopatie, jejíž způsob léčby spočívá v principu podobnosti (v řečtině homoios = stejný či podobný; pathos = utrpení, bolest, nemoc), alopacie (v řečtině allos = jiný či opačný; pathos = utrpení, bolest, nemoc) označuje léčbu v klasické medicíně, při které se podávají léčiva s opačným účinkem působící proti příznakům nemoci. Na rozdíl od homeopatického *similia similibus curentur* (tzn. podobné se léčí podobným) stojí na principu *contraria contrariis curentur* (tzn. opačné se léčí opačným).¹⁵⁴

V předmluvě k šestému vydání *Organonu léčebného umění* se Hahnemann vymezuje vůči „staré medicíně“ (tzn. alopacii) a tvrdí, že ta při léčbě předpokládá přebytek krve, proto ji navrhuje odčerpávat¹⁵⁵ a pomocí toho oslabit, vymýtit či odvést chorobu. Namísto toho však pouze zmnoží pacientovo trápení a připraví jeho organismus o síly a živiny, které jsou v procesu uzdravování naprosto nezbytné.¹⁵⁶ Takový přístup v mnoha případech pouze na určitou dobu potlačí nepříjemný projev onemocnění, které se však následně opakovaně vrací či v horším případě ještě více sílí, jelikož antagonistickými bolestmi a neúčelným vyprazdňováním došlo k odčerpání životních sil potřebných k udržení zdraví.¹⁵⁷

Alopaticky léčící lékaři podle Hahnemanna „*domnělý charakter neduhu považovali za příčinu nemoci, a proto zaměřovali své údajné kauzální léčebné kúry proti křeči, zánětu (plethora), horečce, celkové a částečné slabosti, hlenu, sepsi, infarktům atd. v klamně víře, že je odstraní svými (jim jen povrchně známými) antispasmatickými, antiflogistickými, posilujícími, povzbuzujícími, antiseptickými, rozpouštějícími, rozkládajícími, odvádějícími, vyprazdňujícími, antagonistickými prostředky.*“¹⁵⁸ Léky ordinované tímto způsobem dle něho akorát zbytečně a škodlivě napadají další části již tak nemocí oslabeného organismu a orgány, které se dosud těšily alespoň relativnímu zdraví.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Heslo „alopacie“ in: Velký lékařský slovník. [online]. [cit. 18.4.2024]. Dostupné z: <https://lekarske.slovniky.cz/lexikon-pojem/alopacie>

¹⁵⁵ Zde Hahnemann naráží na staletí proslulou metodu pouštění žilou.

¹⁵⁶ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 5.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 27.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 38.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 39.

V určitých pasážích svého stěžejního díla Hahnemann působí velice kriticky, až skoro útočně a své rozhněvání z alopatické medicíny vyjadřuje následovně: „*Rád bych věděl, kdo by chtěl takovéto slepé zasahování do nemocného lidského těla nazývat léčbou! (...) stará škola neví, co jiného si s dlouhodobě nemocnými počít. Na trpící působí prostřednictvím mučících prostředků, ubírajících síly a šťávy a zkracujících život! Může je zachránit, když je ničí? Zaslouhuje jiný název než neumění léčit?*“¹⁶⁰

Termín alopacie bývá dodnes mnohými homeopaty užíván pro potřeby odlišení se od klasické medicíny a některých jejích principů, avšak odborná věda ho spíše nepoužívá a některými lékaři je dodnes chápán pejorativně.

¹⁶⁰ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 41.

6. Principy homeopatické léčby

Co se týče principů homeopatie, v této kapitole budou rozebrány primárně ty stěžejní, které během let svého působení a výzkumu stanovil sám zakladatel Samuel Hahnemann a kompletně je shrnul ve svém díle *Organon léčebného umění*. Podobně jako další vědy a disciplíny, i homeopatie se neustále vyvíjí, tudíž se i určité hranice principů a znalostí za uplynulých přibližně dvě set let posunuly, byly upřesněny apod. Já však, vzhledem k tématu a rozsahu práce, záměrně vycházím pouze z Hahnemannova díla a prezentuji zde principy, které stanovil právě on v 19. století.

Specifikem *Organonu léčebného umění* je jeho struktura – skládá se z úvodu obhajujícího homeopatii jako léčebnou metodu a ze samotného *Organonu*, který se člení do paragrafů a může tudíž ve čtenáři skutečně evokovat pocit, že se jedná o jakýsi „soubor zákonů“, jež by měl každý homeopat dodržovat.

Následující soupis homeopatických principů je, ostatně jako výše v případě principů hippokratovské medicíny v *Corpus Hippocraticum*, mým vlastním shrnutím na základě podrobné analýzy vybraného spisu.

Samuel Hahnemann začíná výčet zásad důležitými připomínkami platnými v medicíně obecně, a to v první řadě tou, že jediným a zároveň nejvyšším povoláním lékaře či léčitele by mělo být navracení zdraví nemocným pacientům – to jediné lze totiž nazývat léčbou. Lékař by tak měl činit rychle, nenásilně, spolehlivě, na základě pochopitelných principů a měl by usilovat o trvalé obnovení zdraví či vyléčení nemoci v jejím plném rozsahu. Dále by měl disponovat perfektní znalostí léků a jejich účinků, jediné tak totiž může léčbu přizpůsobit chorobným symptomům daného pacienta. Snahou lékaře by též mělo být na základě znalosti příčin vyvolávajících různá onemocnění chránit zdravého člověka a jeho stav zdraví udržovat.¹⁶¹ Toho lze dosáhnout za pomoci nejen rozumového úsilí, ale i tak nezbytné empirie.¹⁶²

Při vyšetřování každého pacienta se od lékaře vyžaduje především nezaujatost, použití zdravých smyslů, pečlivé pozorování a přesný záznam o anamnéze nemoci. Takový záznam je dle Hahnemanna kompletní za předpokladu, že lékař sleduje a vyslechne nejen nemocného, ale i jeho rodinné příslušníky, kteří jeho zdravotní problémy určitým způsobem vnímají a jsou schopni mu je popsat. Hahnemann ve svých zásadách také naznačuje, jak by měl lékař

¹⁶¹ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 51–52, § 1, 2, 3.

¹⁶² Tamtéž, s. 61, § 20.

nemocnému a jeho rodinným příslušníkům správně klást otázky a zároveň dbát na to, aby jim on sám nevkládal do úst odpověď.¹⁶³

Žádná vnější choroba vzniklá bez nějakého vnějšího poškození nevzniká bez hlubší vnitřní příčiny, protože, jak píše Hahnemann, všechny části organismu jsou ve vzájemném a neoddělitelném spojení, tudíž se vždy jedná o souhrn celkového stavu.¹⁶⁴ Při výběru léku je jednoznačně rozhodujícím symptomem i duševní stav pacienta a aktuální životní situace.¹⁶⁵ Pro homeopatii je tedy v každém případě naprosto neodmyslitelný tzv. holistický přístup – zohlednění psychického charakteru, vlastností, tendencí a zvyků, způsobu života, věku, pohlavních funkcí, chování ve společnosti, vztahů s dalšími lidmi a dalších faktorů.¹⁶⁶

V případě, že člověk onemocní, Hahnemann situaci vysvětluje porušením životního principu (rovnovážného stavu) – pouze narušení duchovní a samočinné síly, jež je v člověku přítomna, propůjčí organismu protichůdné signály a přiměje ho k abnormálním procesům, tedy ke vzniku dané choroby.¹⁶⁷

Homeopatie při léčbě též vyžaduje zcela individuální přístup k pacientovi, tudíž i individuální volbu léků. Všechny léky (v jakýchkoli potencích – o nich viz dále) mají tu vlastnost, že pokaždé v organismu vyvolají naprosto specifické změny. Ne u všech osob se projeví tytéž symptomy vlastní vybranému léku a taktéž ne všechny symptomy jsou současně patrné při jednom pokusu. I u jednoho vybraného pacienta může lék při každém dalším užití působit odlišně, a to i vlivem v této kapitole několikrát zmiňovaných faktorů.¹⁶⁸ V souvislosti s tím je při vyvíjení léků tedy vždy třeba jejich účinky testovat na velkém množství osob obou pohlaví a s odlišnými tělesnými i duševními konstitucemi.¹⁶⁹ Hahnemann v *Organonu léčebného umění* také apeluje na to, aby lékař se vší pečlivostí a obezřetností testoval homeopatické léky i sám na sobě, protože on sám přece nejjistěji ví a popíše, co zrovna cítí.¹⁷⁰ Jedině těmito způsoby, za pomoci důkladného pozorování, lze získat skutečnou *materii medicu* – „*souhrn pravých, čistých, neomylných způsobů, jakým prosté léky účinkují, jakýsi přírodní*

¹⁶³ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 111–112, § 84, 87.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 158, § 189.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 168–169, § 208, 211.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 52, § 5.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 55–57, § 11.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 134–135, § 134.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 135, § 135, 136.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 138, § 141.

*kodeks, v němž je u každého takto vyzkoušeného účinného léku zaznamenáno co největší množství specifických změn v chování a symptomů, jež tento lék vyvolává.*¹⁷¹

Homeopat však za každou cenu nemusí pacientovi hned podávat léky. V případě, že si pacient stěžuje na pár drobných symptomů projevujících se zatím jen krátce, k odstranění abnormalit se doporučuje v první řadě zkusit lehce poupravit dietu a životosprávu.¹⁷² Pokud lékař začne chorobu (ať již akutní či chronickou) léčit za pomoci léků, netřeba se obávat nežádoucích účinků – ty vlivem specifické přípravy (dle níže popsaných principů) homeopatické léky nemají, a to pod závazkem *primum non nocere*.¹⁷³

Co se týče vztahu homeopatie k alopatii, Hahnemann tvrdí, že tyto dvě metody léčby k sobě navzájem stojí v absolutním protikladu, nemohou se tedy navzájem přiblížit a už v žádném případě ne sloučit. Totiž: „*Takovéto směšování lze dokonce označit za zločinnou zradu božské homeopatie!*“¹⁷⁴ Nutno podotknout, že v dnešní praxi jsou běžně homeopatické léky užívány buď jako hlavní léčebná metoda, nebo také jako metoda podpůrná či doplňková při léčbě konvenčními (alopatickými) léky. Při užívání homeopatie spolu s konvenčními léčivy dodnes nejsou známy žádné kontraindikace.¹⁷⁵

Principy, které budou ve výčtu nyní následovat, jsou snad ty nejvíce signifikantní, homeopatie se jimi totiž zásadně odlišuje od medicíny konvenční. Sám Samuel Hahnemann konstatuje, že co se týče důkazů o jejich fungování, zkušenost (empirie) znamená více než vědecký výklad: „*Protože tento přírodní zákon dokazují všechny čisté pokusy a všechny opravdové zkušenosti na světě, zůstává skutečností, že nezáleží příliš na vědeckém vysvětlení způsobu, jakým k tomu dochází, a já se o podání takového vysvětlení ani nemíním pokoušet.*“¹⁷⁶

Pro homeopatii zcela typický princip *similia similibus curentur*¹⁷⁷ představuje Hahnemann již v úvodní části *Organonu léčebného umění* následovně: „*Na základě pozorování, přemýšlení a zkušeností jsem shledal, že na rozdíl od staré alopacie lze skutečné,*

¹⁷¹ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 139, § 143.

¹⁷² Tamtéž, s. 143–144, § 150.

¹⁷³ Především neuškodit; viz Heslo „*primum non nocere*“ in: Velký lékařský slovník. [online]. [cit. 8.4.2024]. Dostupné z: <https://lekarske.slovniky.cz/pojem/primum-non-nocere>

¹⁷⁴ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 83–84, § 52.

¹⁷⁵ Boiron. *9 nejčastějších otázek ohledně užívání homeopatických léčivých přípravků*. [online]. [cit. 12.6.2024]. Dostupné z: <https://www.boiron.cz/seznam-aktualit/9-nejcastejsich-otazek-ohledne-uzivani-homeopatickych>

¹⁷⁶ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 66, § 28.

¹⁷⁷ Tzn. podobné se léčí podobným.

*správné a nejlepší léčení nalézt ve větě: „Při každé nemoci zvol takový lék, jímž bys léčil šetrně, rychle, spolehlivě a trvale, tedy takový lék, který sám o sobě může vyvolat podobnou chorobu (...), jakou má vyléčit!“*¹⁷⁸ Nemoc je dle něho třeba léčit lékem, jež je ze všech prostředků vyvolávajících změny stavu u zdravého jedince nejúčinněji schopen vyvolat jakýsi umělý stav nemoci, co nejpodobnější chorobě, kterou se homeopat snaží vyléčit. Léky jsou totiž zdraví navracející prostředky pouze v případě, že dané symptomy jednak vyvolávají, jednak také odstraňují.¹⁷⁹

Vzhledem k tomu, že se v homeopatii mohou léky vyrábět dokonce i z vysoce toxických látek, je nezbytné, aby byly podávané dávky těchto léků co nejmenší, dle homeopatů však právě o to silnější. Důsledkem těchto nesmírně malých dávek léků v organismu část nemoci vyvolané oním lékem přetrvává i po odeznění léčené choroby – avšak toto „umělé narušení stavu“ je tak minimální, že životní síla proti němu (na rozdíl od alopatické metody léčby) nemusí vyvíjet žádné velké úsilí k tomu, aby samo brzy a snadno odeznělo.¹⁸⁰

Při podání léku lze rozlišovat jeho tzv. primární a sekundární účinek. Hahnemann tyto typy účinků vysvětluje na několika příkladech z praxe – pro názornost dále uvádím jeden z nich. V případě, že jednu ruku ponoříme na delší dobu do ledové vody, nejdříve bude ruka mnohem bledší a chladnější než ruka druhá (tj. primární účinek; reakce na působící potenci), avšak jakmile ji z vody vytáhneme a osušíme, zahřeje se dokonce více než ruka druhá, která do vody ponořena nebyla (tj. sekundární či opačný účinek; automatická zpětná reakce lidské vitální síly). Zmiňované homeopatické malé dávky léků tedy vyvolávají postřehnutelný primární účinek, avšak organismu stačí vyvinout pouze takovou sekundární reakci, která je potřebná k obnovení normálního stavu.¹⁸¹ Homeopatický lék může v prvních hodinách po podání vyvolat jakési zhoršení (tzv. homeopatické zhoršení, prakticky primární účinek léku) natolik se podobající původní nemoci, že pacientovi může připadat jako právě její zhoršení. Není tomu však tak, jedná se pouze o „uměle vyvolanou chorobu“, jež je původní chorobě velice podobná a je silnější než ona sama. Toto homeopatické zhoršení svědčí o tom, že pro odstranění akutní choroby často stačí jedna dávka léku.¹⁸²

¹⁷⁸ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 42.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 62 a 64, § 22 a 24.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 96–97, § 68.

¹⁸¹ Tamtéž s. 93–95, § 63–66.

¹⁸² Tamtéž, s. 146–148, § 157, 158, 161.

V neposlední řadě je neopomenutelným homeopatickým principem proces, o němž Hahnemann v *Organonu léčebného umění* tvrdí toto: „Homeopatické léčebné umění rozvíjí na maximum vnitřní, duchovní léčivé síly syrových substancí prostřednictvím specifického postupu, který nebyl až do mých dob vyzkoušen. Teprve tím nabývají tyto prostředky skutečně nezměrné, ‚pronikavé‘ účinnosti a schopnosti pomáhat.“¹⁸³ Tento proces, při němž se pomocí mechanického působení na nejmenší částice nejrůznějších přírodních látek (i těch, které v syrovém stavu nemají žádné léčivé účinky) dosáhne změny jejich vlastností a rozvine se v nich jakási dynamická síla, se nazývá dynamizace či potencování. Takového rozvoje síly léků se docílí několikanásobným ředěním – malá část (např. 1 grán¹⁸⁴) výchozí látky se při několikahodinovém tření promíchá s třikrát 100 grány mléčného cukru, čímž vznikne milionkrát zředěný prášek. 1 grán tohoto prášku se poté rozpustí v 500 kapkách směsi lihu a destilované vody (v poměru 1 : 4) a ze vzniklého roztoku se odebere 1 kapka, která se smíchá se 100 kapkami kvalitního alkoholu. Směs se následně řádně protřepe, a to 100 silnými údery. Takto vznikne lék v prvním stupni dynamizace, jímž se zvlhčí drobné kuličky cukru. Pro další, druhý stupeň dynamizace se odebere pouze 1 kulička, která se rozpustí v kapce vody a dynamizuje se znovu se 100 kapkami alkoholu, 100 údery. A tímto způsobem infinitezimálního ředění¹⁸⁵ lze pokračovat několikrát, dokud není dosaženo požadovaného dynamizačního stupně. Mechanickým zpracováním zde popsaným se substance, jež je v syrovém stavu pouhou matérií (mnohdy i bez jakýchkoli léčivých účinků), proměňuje v lék s duchovní léčivou silou, která již sice nemusí být patrná lidským smyslům, avšak výsledné léčivo si v sobě minimální stopu či jakousi informaci původní substance ponechává.¹⁸⁶ Nutno ještě podotknout, že zde rozebraný postup platí pro dodnes mnohem častější tzv. centezimální ředění dle Hahnemanna (značení CH), a to tedy v poměru 1 : 100. Vedle něho existuje ještě např. tzv. ředění decimální (značení D) v poměru 1 : 10.¹⁸⁷

¹⁸³ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 198, § 269.

¹⁸⁴ starší jednotka hmotnosti; 1 grán = cca 65 miligramů

¹⁸⁵ „Infinitezimální“ znamená nekonečně malý, v homeopatii tedy označuje mnohonásobné ředění/dynamizaci. Výchozí substance může být zředěna až za hranici tzv. Avogadrovy konstanty, jejíž hodnota byla však stanovena až v roce 1865, tedy již po smrti Samuela Hahnemanna – proto se této problematice v hlavním textu vycházejícím z „hahnemannské homeopatie“ více nevěnuji; viz:

Homeopatická lékařská asociace. *Základní pojmy užívané v homeopatii*. [online]. [cit. 13.4.2024].

Dostupné z: <https://hla-homeopatie.cz/cs/956-zakladni-pojmy-uzivane-v-homeopatii>

¹⁸⁶ Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, s. 198–203, § 269, 270.

¹⁸⁷ Homeopatická lékařská asociace. *Klinická homeopatie – ordinace praktického lékaře*. [online].

[cit. 27.6.2024]. Dostupné z: <https://hla-homeopatie.cz/cs/1008-klinicka-homeopatie-ordinace-praktickeho-lekare>

V hlubším upřesňování těchto a výčtu dalších homeopatických principů by se dalo pokračovat dále, avšak výše zmíněné jsou těmi nejzákladnějšími, podstatnými pro pochopení homeopatické metody léčby a domnívám se, že i naprosto dostačujícími v rámci tématu této práce.

7. Odkazy k hippokratovským principům v homeopatickém učení

Jak jsem již předeslala v úvodu práce, v téměř každé homeopatické literatuře lze buď v úvodní části nebo části věnující se historii oboru postřehnout odkaz k Hippokratovi jakožto „otci medicíny“, který již více než dva tisíce let před vznikem samotné homeopatie znal zákon podobnosti a léčil podle něho své pacienty. Jako nejnázornější způsob ukázky toho, jak autoři s hippokratovskou látkou zacházejí, mi připadá citovat konkrétní texty, které se snažím vybírat širokospektrálně – tedy nejen texty lékařů-homeopatů, ale i lékařů-kritiků homeopatie.

Lékař a člen Královské londýnské nemocnice pro integrovanou medicínu Andrew Lockie napsal: *„K homeopatickému pojetí léčby směřovali lékaři ve své praxi již dávno. Hippokratés (...) a Paracelsus (...) učinili objevy, které dodneška ovlivňují homeopatickou praxi,“*¹⁸⁸ nebo *„V 5. století před Kristem řecký lékař Hippokratés (...) vyslovil myšlenku, že nemoc nevzniká zásahem boha, ale je spíš výsledkem působení přirozených sil, a že při léčbě by měla být podněcována schopnost člověka uzdravit se vlastními silami. Lékařské teorie tenkrát vycházely ze zákona protikladů (...); oproti tomu Hippokratés zavedl používání zákona podobnosti založeného na principu ‚podobné se léčí podobným‘.“*¹⁸⁹

Klasický homeopat Werner Stumpf uvedl: *„Zásluhou Samuela Hahnemanna je to, že z něčeho, co bylo vlastně známo už dávno, vypracoval rozsáhlý a ověřitelný terapeutický systém (...). O možnosti, že podobné lze léčit podobným, věděli už velcí lékaři Hippokratés (...) a Paracelsus (...).“*¹⁹⁰

Lékařka, zakladatelka, členka a také bývalá předsedkyně rady Homeopatické lékařské asociace Hana Váňová napsala: *„Christian Friedrich Samuel Hahnemann (...) znal díla všech významných lékařů dosavadní historie. Věděl, že podle zákona podobnosti léčil už Hippokratés.“*¹⁹¹

¹⁸⁸ Andrew LOCKIE, *Homeopatie*, s. 6.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 10.

¹⁹⁰ Werner STUMPF, *Homeopatie*, s. 10–11.

¹⁹¹ Homeopatická lékařská asociace. Hana VÁŇOVÁ. *Homeopatie – experimentální medicína s hlubokými kořeny*. [online]. [cit. 2.6.2024]. Dostupné z: <https://hla-homeopatie.cz/cs/960-homeopatie-experimentalni-medicina-s-hlubokymi-koreny>.

Léčitel Jiří Čehovský též poznamenal: „*Princip homeopatické léčby byl znám již před tisíci lety. Už řecký lékař Hippokratés používal ve 4. století před n. l. léky s podobnými účinky k léčbě nemocí.*“¹⁹²

Jako zástupce kritiků alternativní medicíny včetně homeopatie zde uvádím lékaře, profesora a bývalého předsedu Českého klubu skeptiků Sisyfos Jiřího Heřta a jeho slova: „*Tento princip podobnosti není nový, najdeme ho v primitivní formě v lidovém lékařství i u starověkých lékařů, např. u Hippokrata a později u Paracelsa.*“¹⁹³

Nelze zde však opomenout ani pro tuto práci zásadní pasáž z *Organonu léčebného umění* samotného zakladatele homeopatie Samuela Hahnemanna vyjadřujícího se následovně: „*Přiblížím zde několik případů těchto homeopatických vyléčení, které nacházejí jasnou a přesnou interpretaci v právě objevené a uznávané homeopatické doktríně, avšak které v žádném případě nemůžeme považovat za argumenty ve prospěch této doktríny, protože ta zůstává pevná i bez takové podpory. Autor spisu o epidemických nemocech (...) (připisovaný Hippokratovi)*¹⁹⁴ v začátku 5. knihy zmiňuje případ cholery morbus, která odolávala všem lékům a kterou vyléčil za pomoci *veratrum album*,¹⁹⁵ které však samo o sobě cholera vyvolává, jak dosvědčuje *Forestus, Ledelius, Reimann* a mnozí další.“¹⁹⁶

V rámci následující kapitoly si kladu za cíl tyto teze ověřit a zhodnotit, zdali je skutečně možné v hippokratovských spisech nalézt to, na co odkazují, tj. onen homeopatický způsob léčby. Dále bych případně ráda popsala, jakým stylem a v jaké frekvenci se tento způsob v *Corpus Hippocraticum* objevuje a zdali lze dohledat další možné podobnosti mezi hahnemannovskou homeopatií a hippokratovskou medicínou.

¹⁹² Jiří ČEHOVSKÝ, *Homeopatie – víc než léčba*, s. 19.

¹⁹³ Jiří HEŘT a kol., *Alternativní medicína. Možnosti a rizika*, s. 54.

¹⁹⁴ Zde si lze povšimnout, že sám Hahnemann zůstává v otázce autorství hippokratovských spisů obezřetný a vyhýbá se tvrzení, že se skutečně jedná o Hippokratovo pojednání.

¹⁹⁵ kýchavice bílá

¹⁹⁶ překlad citace z anglického jazyka – Eliška Kopecká

originální znění: „*I shall here relate some examples of these homœopathic cures, which find a clear and precise interpretation in the homœopathic doctrine now discovered and acknowledged, but which we are by no means to regard as arguments in favour of the latter, because it stands firm without the aid of any such support. The author of the treatise on epidemic diseases, (...) (attributed to Hippocrates,) at the commencement of lib. 5. mentions a case of cholera morbus that resisted every remedy, and which he cured by means of veratrum album alone, which, however, excites cholera of itself, as witnessed by Forestus, Ledelius, Reimann, and many others.*“ in: Samuel HAHNEMANN, *Samuel Hahnemann's Organon of homœopathic medicine*, s. 61.

8. Homeopatický přístup v *Corpus Hippocraticum*

8.1 Spis *Epidemie*: použití *Veratrum album* při léčbě cholery

V první řadě bych ráda rozebrala a ověřila samotný výše zmiňovaný Hahnemannův odkaz v *Organonu léčebného umění* na hippokratovský spis *Epidemie*. Pro přehlednost uvádím část mé původní citace: „*Autor spisu o epidemických nemocech (...) (připisovaný Hippokratovi) v začátku 5. knihy zmiňuje případ cholery morbus, která odolávala všem lékům a kterou vyléčil za pomoci veratrum album, které však samo o sobě cholera vyvolává...*“¹⁹⁷

Po dohledání spisu *Epidemie* jsem zaměřila svou pozornost právě na tuto v pořadí 10. kazuistiku. Autor v ní čtenáře seznamuje s případem muže z Athén, kterého postihla cholera – muž trpěl nezastavitelnými bolestmi, průjmem a zvracením, byl celkově velice slabý a téměř se nemohl hýbat. Byl mu podáván vývar z čočky, ve kterém bylo obsaženo „*hellebore*“.¹⁹⁸ *Helleborus albus* je vědeckým synonymem pro *Veratrum album*, tedy kýchavici bílou.¹⁹⁹ Jedná se o prudce jedovatou rostlinu, u níž se otrava projevuje zvracením, průjmy, znecitlivěním či zánětem sliznice dutiny ústní.²⁰⁰ Nemocný muž začal po vypití vývaru s obsahem jedovaté rostliny znovu zvracet, avšak poté, co byl donucen vývar ještě jednou vypít, nakonec zvracení spolu s průjmem ustalo a on přežil. Vedle toho je ještě ve spisu mimo jiné zmínka o tom, že po zastavení průjmu a zvracení se nemocný zchladil a poté koupal spodní části těla ve velkém množství vody, dokud se i horní části neprohřály.²⁰¹

¹⁹⁷ překlad citace z anglického jazyka – Eliška Kopecká
originální znění: „*The author of the treatise on epidemic diseases, (...) (attributed to Hippocrates,) at the commencement of lib. 5. mentions a case of cholera morbus that resisted every remedy, and which he cured by means of veratrum album alone, which, however, excites cholera of itself...*“

in: Samuel HAHNEMANN, *Samuel Hahnemann's Organon of homoeopathic medicine*, s. 61.

¹⁹⁸ *Epidemics 5* in: HIPPOCRATES, *Volume VII*, s. 158–161.

¹⁹⁹ Pro zajímavost doplňuji, že tato rostlina pravděpodobně později mohla sehrát roli i ve smrti Alexandra Velikého. Kolektiv amerických a britských vědců v roce 2013 předložil studii, v níž konstatoval, že v případě, že byl Alexandr Veliký skutečně otráven (jak zní jedna z hypotéz o jeho úmrtí), *Veratrum album* s obsahem alkaloidů je pravděpodobnější příčinou než dosud uvažovaný arsenik, strychnin či další rostlinné jedy; viz: Leo J. SCHEP, Robin J. SLAUGHTER, J. Allister VALE, Pat WHEATLEY, *Was the death of Alexander the Great due to poisoning? Was it Veratrum album?*, in: *Clinical toxicology*, 2013, č. 52, sv. 1, s. 72–77.
Dostupné z: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24369045/>

²⁰⁰ Botany.cz. *Veratrum album L. – kýchavice bílá / kýchavica biela*. [online]. [cit. 22.6.2024].

Dostupné z: <https://botany.cz/cs/veratrum-album/>

Květena ČR. *Kýchavice bílá Lobelova*. [online]. [cit. 22.6.2024].

Dostupné z: <http://www.kvetenacr.cz/detail.asp?IDdetail=421>

²⁰¹ HIPPOCRATES, *Volume VII*, s. 158–161.

Žádná bližší specifikace toho, proč bylo k léčbě použito právě *Veratrum album*, se v původním textu nevyskytuje. Taktéž v něm vyloženě nelze nalézt formulaci teze *similia similibus curentur*, avšak ve své podstatě je tento „náznak“ přesně ukázkou toho, co se snažím v rámci svého bádání v hippokratovských spisech dohledat. Můžeme se dnes ale jen domnívat a předpokládat, že lékař opravdu spolehlivě znal účinky této prudce jedovaté rostliny a podal ji svému pacientovi jako lék se záměrem opravdu homeopaticky vyléčit – v takovém případě lze hovořit o jakémsi „předobrazu homeopatické léčby v Hippokratově učení“. Nutno však také podotknout, že tento způsob léčby v této konkrétní kazuistice je v rámci spisu *Epidemie* skutečně ojedinělý.

8.2 Spis *O místech v člověku*

Po pečlivém prostudování vybraných spisů *Corpus Hippocraticum* lze potvrdit, že formulaci zákona podobnosti v konkrétnější podobě je možné nalézt snad jen v jediném spisu – *O místech v člověku*.²⁰²

Ve 42. oddílu tohoto textu autor popisuje nejprve „alopatický přístup“, který je ve spisu mimochodem zastáván častěji i rozebírán podrobněji než „princip homeopatický“. Uvádí, že konkrétním bolestem dělají dobře a léčí je jejich protiklady.²⁰³

Oproti tomu však vzápětí píše: „*Zde nastává jiná situace. Nemoc propuká z podobných příčin a pacienti jsou uzdravováni aplikací podobného, onu nemoc vyvolávajícího.*“²⁰⁴ Pro názornost autor zmiňuje strangurie²⁰⁵ – to, co ji způsobuje, když není přítomna, může být zároveň tím, co ji dokáže zastavit, když přítomna je. A totéž platí dle autora třeba i o kašli.²⁰⁶ Toto je naprosto ukázkovým příkladem léčby dle homeopatického principu.

Snad ještě nepřehlédnutelnějším místem ve spisu *O místech v člověku* je následující úryvek z úvodní části: „*A věru, nejlépe daly by se nemoci vyhojiti skrze ony částky, které nemoc způsobily, neboť takto by léčil každý nejlépe původ nemoci. Tělo je zajisté samo sebou totožné,*

²⁰² HIPPOCRATES, *Places in Man*, přel. a ed. Elizabeth M. CRAIK, Oxford 1998.

²⁰³ Tamtéž, s. 78–79.

²⁰⁴ překlad citace z anglického jazyka – Eliška Kopecká

znění v anglickém překladu: „*Here is another situation. Illness starts through like causes and patients are made well from being ill through the application of like.*“

in: HIPPOCRATES, *Places in Man*, s. 78–79.

²⁰⁵ Označení „strangurie“ se používá pro bolest a řezavý pocit při močení; viz:

Heslo „*strangurie*“ in: Velký lékařský slovník. [online]. [cit. 24.6.2024].

Dostupné z: <https://lekarske.slovniky.cz/pojem/strangurie>

²⁰⁶ HIPPOCRATES, *Places in Man*, s. 78–79.

skládajíc se z týchž součástí, jež se však nechovají stejným způsobem. (...) Z té příčiny tedy tělo trpí nebo má příjemný pocit i z částek nejmenších, ježto i v nejmenším dílku jsou obsaženy všechny součástky, jež pak převádějí a sdělují vše svým příslušným tkáním.“²⁰⁷

Zajímavé je, jak se v komentáři k překladu spisu uveřejněném v *Časopise lékařů českých* k těmto hippokratovským tezím staví lékař a překladatel Ondřej Schrutz. On je názoru, že by v tomto případě mohl čtenář nabyt neoprávněného podezření, že lékař a autor spisu pojednává o homeopatické metodě léčby. Schrutz argumentuje tím, že homeopatie se neptá po základní příčině nemoci, že výše zmíněné plní funkci pouhé pomůcky a jádro věci se tak jen obchází. Citované teze dle něho vycházejí z čistě vědeckého přesvědčení hippokratovské medicíny a pátrání po nejspolehlivějším prostředku se snahou nalézt pravou příčinu nemoci – tím pádem tedy i „*spolehlivý základ lékařství*“.²⁰⁸

Jak jsem však již v kapitole 6 (*Principy homeopatické léčby*) na základě dobového pramene (*Organonu léčebného umění* od zakladatele homeopatie Samuela Hahnemanna) předeslala, jedním ze základních principů homeopatie je právě snaha odstranit hlubší příčinu problému, a to s přihlédnutím k celkovému (tělesnému i duševnímu) stavu pacienta. Já osobně jsem názoru, že to, že by hippokratovský autor ve spisu *O místech v člověku* použil homeopatický (byť ve své době ještě takto nepojmenovaný) přístup k léčbě, se vzájemně nevylučuje s tím, že se jedná o pátrání po spolehlivém prostředku k léčbě a o „*spolehlivý základ lékařství*“. Domnívám se tedy, že Schrutzův komentář k překladu spisu je ukázkou ve své době (a vlastně dodnes) nikoli neobvyklého odmítavého postoje vůči šířící se homeopatii. Za povšimnutí snad také stojí, že článek Ondřeje Schrutze vyšel v roce 1897 a že právě v 90. letech 19. století se ve společnosti pravděpodobně znovu výrazněji rozvířily diskuze o homeopatii, a to s oživeným zájmem o Hahnemanna v souvislosti s jednáním mnoha homeopatů a homeopatických organizací ohledně exhumace jeho těla, přemístěním na čestnější místo a také vztyčením monumentálního pomníku (to bylo navrženo roku 1896).²⁰⁹ Je tedy možné, že Schrutzův příspěvek nabyl této podoby i třeba pod vlivem tehdejšího dění.

²⁰⁷ Ondřej SCHRUTZ, *Anatomické a fyziologické spisy sbírky Hippokratovské. IV. O místech ve člověku*, s. 492.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 491.

²⁰⁹ Richard HAEHL, *Samuel Hahnemann. His life and work. Based on recently discovered State papers, Documents, Letters, Etc.*, s. 355–358.

8.3 Spis *O svaté nemoci*

Další ukázka, u které lze spekulovat, zdali se může jednat o „předobraz homeopatického smýšlení“, se nachází v 18. oddílu spisu *O svaté nemoci* (tj. o epilepsii). Autor totiž uvádí: „Většina chorob je léčitelná týmiž činiteli, z nichž také vzniká. Vždyť jedno je pro druhé potravou, jindy však zhoubou. To tedy musí lékař vědět, aby rozpoznal vhodnou dobu všeho a jednomu potravu podal, a tak je zvětšil, a druhému odňal, a tak je zmenšil.“²¹⁰ Takto z kontextu vytržený úryvek může na čtenáře působit téměř jako modelový příklad z nějaké homeopatické příručky – to by však dále nemohl pokračovat následovně: „*Jak v této nemoci, tak i ve všech ostatních je totiž třeba onemocnění nikoli podporovat, nýbrž oslabovat podáním toho, co je každé nemoci nejvíce nepřátelské, a nikoli toho, co je pro ni obvyklé. Skrze to, co je pro ni obvyklé, totiž nemoc bují a roste, vlivem toho, co je jí nepřátelské, naopak hyne a ustupuje.*“²¹¹ Autor vedle toho také poučuje, že „svatá nemoc“ i další onemocnění vznikají následkem nejrůznějších měnících se vlivů – tepla, chladu, sucha, vlhka, slunce, větru atd., a lékař, který je schopen za pomoci úpravy životosprávy vyvolat ve vhodnou dobu vhodný „stav“, je v léčbě úspěšný.

Dle Jána Országha (komentátora spisu *O svaté nemoci*) má hippokratovský autor tou tezí, že nemoci lze léčit tím, z čeho vznikají, na myslí pravděpodobně to, že je lze vyléčit pouze výše zmiňovanými přirozenými prostředky, které jsou zároveň příčinami chorob, nikoli všemožnými magickými praktikami, které v rámci spisu ostře odsuzuje. Dle Országha se tedy nejedná o homeopatický přístup.²¹²

Na druhou stranu však třeba Hynek Bartoš v knize *Očima lékaře* přesně tuto pasáž prezentuje právě jako homeopatický princip léčby.²¹³ To je ostatně důkazem toho, že existuje více možností výkladu, tudíž se nelze divit, že i homeopaté na tyto teze nahlížíjí dle svých potřeb a vidí v nich jistou formulaci tzv. zákona podobnosti.

Zajímavým příspěvkem k této problematice je rozhodně článek německého klasického filologa Carla Wenera Müllera, který se v roce 1965 zabýval principem léčby „pomocí téhož“ v hippokratovských spisech *O svaté nemoci* a *O místech v člověku*. V Müllerově textu je

²¹⁰ *O svaté nemoci* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, s. 251.

²¹¹ Tamtéž, s. 251–252.

²¹² Komentář ke spisu *O svaté nemoci* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, s. 299.

²¹³ Hynek BARTOŠ, *Očima lékaře. Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení duše–tělo*, s. 124.

prezentován závěr, že zatímco pro moderní homeopatii je *similia similibus curentur* jakýmsi heuristickým principem,²¹⁴ který ve svém konečném důsledku vychází ze zkušenosti dlouholeté lékařské praxe a v hippokratovské medicíně tak pouze nachází potvrzení či „podporu“, u staré řecké medicíny je ona „funkce“ odlišná. Pojetí podobnosti u této medicíny, ale i např. u filozofie, vychází z koncepce kauzality – tzn. podobné prostředky jsou voleny za účelem zjištění příčinné souvislosti a je tedy pouhou „náhodou“, že vztah prvků se někdy příležitostně shoduje s tím, co Hahnemannova homeopatie chápe pod označením „podobný“.²¹⁵

8.3 Alopatický princip v *Corpus Hippocraticum* v kontrastu k homeopatickému

Při studiu spisů z *Corpus Hippocraticum* jsem si nemohla nevšimnout, že ať se jednotlivé spisy (byť pravděpodobně od různých autorů) liší svými přístupy k léčbě v jakékoli míře (občas i v rámci jednoho samotného spisu), převažuje v nich vždy přístup, který by v 19. století Samuel Hahnemann označil za alopatický. Na základě dochovaných spisů tedy lze tvrdit, že až na zcela výjimečné případy (uvedené např. výše v této části práce) hippokratovští lékaři neléčili dle zákona podobnosti, jako tak činí dnešní homeopaté.

Kromě výše zmíněných předkládám jako ukázkový příklad takového hippokratovského alopatického přístupu úryvek z 9. oddílu spisu *O přirozenosti člověka*, v němž autor uvádí, že: „*nemoci, které vznikají z naplnění, se léčí vyprázdněním, a naopak ty, které vznikají z vyprázdnění, se léčí naplněním; stejně tak nemoci způsobené námahou léčí odpočinek, a nemoci vyvolané přílišnou nečinností léčí námaha a cvičení.*“²¹⁶ Argumentuje zde tedy, že způsobem, jakým se pacientovi dostaví úlevy od problému, je nějaký konkrétní zásah či podání léku opačného charakteru, než jaký má nemoc či jiný pacientův problém. S prakticky totožnou tezí se lze setkat ve spisu *Aforismy* – konkrétně ve 2. oddílu a 22. aforismu: „*Nemoci, vznikající z nasycování, hojí vyprázdnění, a nemoci, jež povstávají z vyprázdnění, hojí nasycení a tak vůbec vždy stav opačný.*“²¹⁷

²¹⁴ Heuristika představuje metodu objevování nových poznatků a přístupů bez pevně stanovených logických pravidel, a to na základě zkušenosti, experimentu atp.; viz: Sociologický ústav AV ČR. Heslo „*heuristika*“, in: Sociologická encyklopedie. [online]. [cit. 26.6.2024]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Heuristika>

²¹⁵ Carl Werner Müller, *Die Heilung „durch das Gleiche“ in den hippokratischen Schriften De morbo sacro und De locis in homine*, s. 226–227.

²¹⁶ *O přirozenosti člověka* in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, s. 125.

²¹⁷ HIPPOKRATÉS, *Aforismy. Prognostikon, O vzduchu, vodách a místech*, s. 33.

Dále předkládám ukázkou ze spisu *O místech v člověku*: „Bolesti se uzdravují svými protiklady. Na každé onemocnění je vhodné něco jiného. Na ty části těla, které jsou přirozeně horké a které zrovna sužuje chlad, je vhodné něco hřejivého a obdobně u dalších případů.“²¹⁸
To představuje léčbu alopatickým přístupem.

8.4 Shodné principy hippokratovské medicíny a hahnemannovské homeopatie

Jak se již v předchozích podkapitolách ukázalo, hledání „homeopatického zákona podobnosti“ v *Corpus Hippocraticum* je v každém případě minimálně nejednoznačnou záležitostí. Co však upřít nelze, jsou naprosto evidentní podobnosti mezi jednotlivými principy hippokratovské medicíny a hahnemannovské homeopatie. I vzhledem k tomu, že je známo, že Samuel Hahnemann byl s hippokratovskou medicínou výborně obeznámen a často se na ni sám odkazoval, lze tvrdit, že právě ona byla velkým inspiračním zdrojem pro jeho nové učení.

Prevažná většina hippokratovských principů je pochopitelně dodnes jakýmsi zásadami především i klasické medicíny, avšak dají se mezi nimi vyzdvihnout i takové, které jsou typické právě pro homeopatickou praxi. Mezi takové principy patří v této práci mnohokrát zmiňovaný holistický přístup (pohled na pacienta jako na celistvou bytost a při stanovení léčby zohlednění všech fyzických, psychických i emocionálních aspektů), důraz na význam životosprávy, úsilí o odstranění hlubší příčiny problému (ne „potlačování příznaků“ nemoci v domnění, že je léčena), dále empirie, expektace a princip rovnováhy. Závazek *primum non nocere*²¹⁹ je naprostou samozřejmostí i v klasické medicíně, avšak homeopaté posouvají jeho význam ještě dále – od „především neublížit či neuškodit“ k „za žádnou cenu ani neoslabit či nevyvolat nějaké nežádoucí účinky“.

²¹⁸ překlad citace z anglického jazyka – Eliška Kopecká
znění v anglickém překladu: „Pains are made well by their opposites. There is something appropriate for every ailment. For to those parts which are naturally hot and which are troubled by the cold something warming (is appropriate) and other things in the same way analogously.“
in: HIPPOCRATES, *Places in Man*, s. 78–79.

²¹⁹ Tzn. především neuškodit; viz:
Heslo „*primum non nocere*“ in: Velký lékařský slovník. [online]. [cit. 8.4.2024].
Dostupné z: <https://lekarske.slovníky.cz/pojem/primum-non-nocere>

Závěr

V závěru svého bádání bych ráda shrnula odpovědi na badatelské otázky, které jsem si stanovila v úvodní části, a na které jsem se v průběhu svého bádání a psaní práce snažila přijít.

Jako první zodpovím otázku: „*Měl zakladatel homeopatie Samuel Hahnemann povědomí o principech hippokratovské medicíny a navazoval na ně určitým způsobem, ať již vědomě či nevědomě?*“, protože na ni je odpověď zcela jasná. Ano, Hahnemann povědomí o principech hippokratovské medicíny měl, a to skutečně velké (myslím, že v případě jeho osoby vzhledem ke znalostem, kterými oplýval, rozhodně není přehnané použít označení „polyhistor“). Ovládal řečtinu, tudíž byl schopen pracovat s primárními zdroji, které prostudoval a i sám komentoval. Jedním z takových příkladů je jeho habilitační práce (obhájená na univerzitě v Lipsku) zahrnující komentář ke spisu *Epidemie*, v němž se pojednává o použití *Veratrum album* přesně podle principů, které Hahnemann nově stanovil v rámci své nové léčebné metody – homeopatie. Návaznost na hippokratovskou tradici lze mimo jiné doložit Hahnemannovými přímými odkazy ke spisům z *Corpus Hippocraticum* v jeho díle (např. v *Organonu léčebného umění* – odkaz k textu *O místech v člověku*). Nelze také opomenout v Hahnemannově době stále probíhající období tzv. neohippokratismu, v němž byl Hippokratés nejen objektem odborného zkoumání, nýbrž i inspiračním zdrojem pro stále se rozvíjející klasickou medicínu i pro nově vznikající lékařské směry, jakožto i pro homeopatii.

Odpověď na otázku druhou (tj. „*Léčil skutečně již Hippokratés a jeho žáci podle tzv. principu podobnosti, na který se homeopaté ve svém učení odvolávají?*“) již tak jednoznačná není. V *Corpus Hippocraticum* sice je možné nalézt kazuistiky či teze, v nichž lékař postupuje tak, jako moderní homeopaté, avšak takových případů je ve výsledku skutečně poskrovnu. A dokonce i v těchto případech lze namítat, že oné „podobnosti“ se dá rozumět jinak u hippokratovských lékařů a jinak u homeopatů, proto závěrem musím konstatovat, že hippokratovští lékaři homeopaticky spíše neléčili než léčili – převažuje u nich totiž alopatický přístup k léčbě (tj. na základě protikladů). Je však do určité míry pochopitelné, že homeopaté se k těmto pasážím dodnes odvolávají a potvrzují si tak své učení za pomoci této „dávné tradice“ či „fenoménu“, jaký v medicíně Hippokratés dodnes bezesporu představuje. Jak napsala Sylva Fischerová: „*Jméno Hippokratés fungovalo zkrátka jako zaklínadlo*

v dobovém řečnickém agónu mezi rozmanitými, mezi sebou se svářícími lékařskými směry, přestože se setkáme i s výslovnými útoky proti němu...“²²⁰

Odpovědí na poslední položenou otázku své dosavadní bádání v rámci bakalářské práce zakončím. A tedy: „*Lze hledat kořeny či předobrazy homeopatie již v hippokratovské medicíně?*“ – ano, lze. Do názvu práce jsem původně plánovala zakomponovat slovo „kořeny“ – to však dle mého názoru působí příliš jednoznačně a mohlo by vyznít tak, že hippokratovská medicína je vyloženě „předchůdkyní homeopatie“. To je ale v rozporu s tím, co jsem v rámci práce prezentovala (např. možností interpretace tzv. „zákona podobnosti“ v rámci *Corpus Hippocraticum* může být více). Proto se domnívám, že označení „*Předobrazy homeopatické léčby v Hippokratově učení*“ je mnohem výstižnější – poukazuje na to, že je možné najít dokonce mnohé inspirační vlivy hippokratovské medicíny na homeopatii, a to v podobě shodných principů (např. holistický přístup k pacientovi, životospráva, empirie, význam příčiny, princip rovnováhy atd.). Avšak tvrzení, že Hippokratés (se svými žáky) byl prvním homeopatem či předchůdcem moderních homeopatů, považuji za poněkud přehnané.

Co se týče přínosu této bakalářské práce, domnívám se, že je, minimálně v našem prostředí a v tomto rozsahu, první svého druhu, která se soustředí na podobnosti mezi hippokratovskou medicínou a homeopatií a která se v tomto ohledu snaží představit dané „inspirační proudy“. Kromě toho v českém prostředí úplně chybí jakékoli odborné pojednání o Hahnemannově životě, inspiracích, práci, objevu homeopatie apod. Například právě v oblasti dějin homeopatie se rozhodně naskýtá příležitost k dalšímu, mnohem podrobnějšímu výzkumu.

Práci bych ráda uzavřela způsobem, jakým jsem ji i začala – doslovným citátem, avšak tentokrát ne od Hippokrata, ale od klasické filoložky Sylvie Fischerové z úvodní studie *Vybraných spisů I*. Úryvek, jímž lze shrnout a zakončit můj dosavadní výzkum ohledně předobrazů homeopatické léčby v Hippokratově učení, zní: „*Ani sebepronikavější reflexe (...) nemůže – a pravděpodobně ani nechce – zamezit tomu, aby si každá doba přizpůsobila Hippokrata a reinterpretovala jej v duchu svých zájmů, svých fascinací i svých potřeb.*“²²¹

²²⁰ Úvodní studie in: HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, s. 139.

²²¹ Tamtéž, s. 144.

Seznam použitých zdrojů

Prameny

William CULLEN, *A Treatise of the Materia Medica*, Edinburgh 1789.

Dostupné z: National Library of Medicine – Digital Collections

<https://collections.nlm.nih.gov/bookviewer?PID.nlm:nlmuid-2548014RX1-mvpart>

Richard HAEHL, *Samuel Hahnemann. His life and work. Based on recently discovered State papers, Documents, Letters, Etc.*, přel. M. L. WHEELER & W. H. R. GRUNDY, ed. J. H. CLARKE & F. J. WHEELER, London 1922.

Dostupné z: <https://archive.org/details/samuelhahnemannh01haehuoft/page/n7/mode/2up>

Samuel HAHNEMANN, *Materia medica pura*, přel. Charles Julius HEMPEL, New York 1846.

Dostupné z: National Library of Medicine – Digital Collections

<https://collections.nlm.nih.gov/catalog.nlm:nlmuid-64310340R-mvset>

Samuel HAHNEMANN, *Organon léčebného umění*, překlad 6. vydání, přel. Emílie HARANTOVÁ, Praha 2019.

Samuel HAHNEMANN, *Samuel Hahnemann's Organon of homoeopathic medicine*, 3rd American edition, ed. Constantine HERING, New York 1849.

Dostupné z: National Library of Medicine – Digital Collections

<https://collections.nlm.nih.gov/bookviewer?PID.nlm:nlmuid-101305248-bk>

Samuel HAHNEMANN, *The chronic diseases. Their peculiar nature and their homoeopathic cure*, přel. Louis H. TAFEL, ed. Pemberton DUDLEY, Philadelphia 1896.

Dostupné z: <https://archive.org/details/chronicdisease00hahn/page/n7/mode/2up>

HIPPOCRATES, *Oeuvres Completes D'Hippocrate*, ed. Émile LITTRÉ, Amsterdam 1839.

Dostupné z:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=urn:cts:greekLit:tlg0627.tlg012.perseus-grc1:1.1>

HIPPOCRATES, *Places in Man*, přel. a ed. Elizabeth M. CRAIK, Oxford 1998.

HIPPOCRATES, *Volume VII*, přel. a ed. Wesley D. SMITH, Cambridge 1994. Dostupné z: <https://archive.org/details/L477HippocratesVII.EpidemicsLoebClassicalLibrary/page/n5/module/2up>

HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy I*, vyd. Hynek BARTOŠ a Sylva FISCHEROVÁ, Praha 2012.

HIPPOKRATÉS, *Vybrané spisy II*, vyd. Hynek BARTOŠ a Sylva FISCHEROVÁ, Praha 2018.

HIPPOKRATÉS, *Aforismy. Prognostikon, O vzduchu, vodách a místech*, přel. Ondřej SCHRUTZ, Praha 1993.

Ondřej SCHRUTZ, *Anatomické a fyziologické spisy sbírky Hippokratovské. IV. O místech ve člověku*, in: Časopis lékařů českých, Praha 1897, roč. 36, č. 27, s. 491–492.

Dostupné z: <https://kramerius.cbvk.cz/view/uuid:afe17bc5-f8a0-485c-93e3-5fcd9ee64ca1?page=uuid:010158eb-27ca-11e4-90ed-001b63bd97ba>

Ondřej SCHRUTZ, *Anatomické a fyziologické spisy sbírky Hippokratovské. IV. O místech ve člověku*, in: Časopis lékařů českých, Praha 1897, roč. 36, č. 28, s. 506–509.

Dostupné z: <https://kramerius.cbvk.cz/view/uuid:54060e67-711e-4edd-a030-bd3312be49b2?page=uuid:984f219c-27c9-11e4-90ed-001b63bd97ba>

SÓRANOS, *Vita Hippocratis*, in: *Corpus Medicorum Graecorum (CMG IV)*, vyd. Johannes ILBERG, Leipzig – Berlin, 1927.

Dostupné z: Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften https://cmg.bbaw.de/epubl/online/cmg_04.php

Literatura

Jean-Ernest ALTHERR a kol., *Encyklopedie alternativní medicíny. Praktický průvodce přírodními léčebnými postupy*, Praha 2010.

Hynek BARTOŠ, *Očima lékaře. Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení duše–tělo*, Červený Kostelec 2006.

Thomas Lindsley BRADFORD, *The life and letters of Dr. Samuel Hahnemann*, Philadelphia 1895. Dostupné z:

<https://archive.org/details/lifelettersofdrs00brad/page/n11/mode/2up>

Jiří ČEHOVSKÝ, *Homeopatie – víc než léčba*, Praha 1999.

Denis DEMARQUE, *Homeopatie. Experimentální medicína*, Praha 2005.

Jiří HEŘT a kol., *Alternativní medicína. Možnosti a rizika*, Praha 1995.

Ján JUNAS, *Průkopníci medicíny. Vývoj lékařství v životě a díle jeho tvůrců*, Praha 1977.

Milena LENDEROVÁ, Vladan HANULÍK, Daniela TINKOVÁ, *Dějiny těla. Prameny, koncepty, historiografie*, Červený Kostelec 2013.

Andrew LOCKIE, *Homeopatie*, Bratislava 2004.

Sherwin Bernard NULAND, *Lékařství v průběhu staletí*, Praha 1999.

Jan OTTO, *Ottův slovník naučný – 10. díl*, Praha 1896.

Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:1e6ae2c0-e6e8-11e4-a794-5ef3fc9bb22f?page=uuid:3ff86600-0b24-11e5-b309-005056825209>

Clifford Alan PICKOVER, *Kniha o medicíně. Od šamanů k robotické chirurgii: 250 milníků v historii lékařství*, Praha 2021.

Kurt POLLAK, *Medicína dávných civilizací*, Praha 1976.

Roy PORTER, *Dějiny medicíny od starověku po současnost*, Praha 2015.

Olaf RIPPE a kol., *Paracelsovo lékařství*, Praha 2017.

William SMITH, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, London 1848.

Dostupné z: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0104>

Ludvík SVOBODA a kol., *Encyklopedie antiky*, Praha 1973.

Petr SVOBODNÝ a Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

Werner STUMPF, *Homeopatie*, Praha 2009.

Periodika

Littre's Hippocrates, in: The British Medical Journal, 1862, č. 58, sv. 1, s. 153–154.

Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/pdf/25198486.pdf>

Pavel DRÁBEK, *Zapomenuté lékové formy a galenické přípravky (IV. část)*, in: Praktické lékárenství, 2008, roč. 4, č. 1, s. 37–40.

Dostupné z: <https://www.solen.cz/pdfs/lek/2008/01/09.pdf>

Ludmila KOTALÍKOVÁ, *Aromaterapie. Historie aromaterapie a její působení na člověka*, in: Odborný časopis Sociální služby, 2022, roč. 24, č. 3, s. 20.

Dostupné z: https://www.socialnisluzby.eu/images/obr/1666856977_brezen-final.pdf

Carl Werner MÜLLER, *Die Heilung „durch das Gleiche“ in den hippokratischen Schriften De morbo sacro und De locis in homine*, in: Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften, 1965, č. 49, sv. 3, s. 225–249. Dostupné z:

https://www.jstor.org/stable/20775205?saml_data=eyJzYW1sVG9rZW4iOiI4OGFiZjQ1Yi00YWUwLTRjNGItOWYxMi01NzY3MjNjN2E2ZTciLCJlbWFpbCI6ImUtZm94LmtvcGVja2FAc2V6bmFtLmN6IiwiaW5zdGl0dXRpb25JZHMiOlsiN2FjZjI2MzUtNzhhMi00NDg0LWJkYmEtZTU2NGMwMTIxMjU5IiwiaW50YXkiOiJlYXN0IiwiaWF0Ijoi

Leo J. SCHEP, Robin J. SLAUGHTER, J. Allister VALE, Pat WHEATLEY, *Was the death of Alexander the Great due to poisoning? Was it Veratrum album?*, in: Clinical toxicology, 2013, č. 52, sv. 1, s. 72–77.

Dostupné z: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24369045/>

Internetové zdroje

Akademie klasické homeopatie. *Dějiny homeopatie*. [online]. [cit. 27.6.2024].

Dostupné z: <http://www.akh-vpois.cz/cz/akh/dejiny-homeopatie/>

Boiron. *Slavíme Světový den homeopatie*. [online]. [cit. 21.6.2024].

Dostupné z: <https://www.boiron.cz/seznam-aktualit/slavime-svetovy-den-homeopatie>

Boiron. *9 nejčastějších otázek ohledně užívání homeopatických léčivých přípravků*. [online]. [cit. 12.6.2024]. Dostupné z: <https://www.boiron.cz/seznam-aktualit/9-nejcastejsich-otazek-ohledne-uzivani-homeopatickych>

Botany.cz. *Veratrum album L. – kýchavice bílá / kýchavica biela*. [online]. [cit. 22.6.2024]. Dostupné z: <https://botany.cz/cs/veratrum-album/>

Britannica. *Hippocrates*. [online]. [cit. 24.6.2024]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Corpus-Hippocraticum>

Britannica. *Samuel Hahnemann*. [online]. [cit. 13.4.2024]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Samuel-Hahnemann>

Hahnemann House Trust. *Haehl, Richard M. (1873–1932)*. [online]. [cit. 28.6.2024]. Dostupné z: <https://www.hahnemannhouse.org/richard-m-haehl-1873-1932/>

Homeopatická lékařská asociace. Hana VÁŇOVÁ. *Homeopatie – experimentální medicína s hlubokými kořeny*. [online]. [cit. 2.6.2024]. Dostupné z: <https://hla-homeopatie.cz/cs/960-homeopatie-experimentalni-medicina-s-hlubokymi-koreny>

Homeopatická lékařská asociace. *Klinická homeopatie – ordinace praktického lékaře*. [online]. [cit. 27.6.2024]. Dostupné z: <https://hla-homeopatie.cz/cs/1008-klinicka-homeopatie-ordinace-praktickeho-lekare>

Homeopatická lékařská asociace. *Základní pojmy užívané v homeopatii*. [online]. [cit. 13.4.2024]. Dostupné z: <https://hla-homeopatie.cz/cs/956-zakladni-pojmy-uzivane-v-homeopatii>

Homéopathe International. *Pioneers of homeopathy by Dr Thomas Lindsey Bradford presented by Dr R. Séror*. [online]. [cit. 10.6.2024]. Dostupné z: <http://www.homeoint.org/seror/biograph/index.htm>

Květena ČR. *Kýchavice bílá Lobelova*. [online]. [cit. 22.6.2024]. Dostupné z: <http://www.kvetenacr.cz/detail.asp?IDdetail=421>

Masarykova univerzita. *Elektronická učebnice dětské medicíny – Dětské infekční lékařství*. [online]. [cit. 12.4.2024]. Dostupné z: <https://telemedicina.med.muni.cz/pdm/detske-infekcni-lekarstvi/index.php?pg=vyukove-texty--prevence-a-profylaxe-infekcnich-nemoci>

Prague College of Classical Homeopathy. *Praktický význam miasmů*. [online].
[cit. 20.6.2024]. Dostupné z: <https://www.pcch.cz/prakticky-vyznam-miasmů>

Sociologický ústav AV ČR. Heslo „*heuristika*“, in: Sociologická encyklopedie. [online].
[cit. 26.6.2024]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Heuristika>

Svět homeopatie. *O homeopatických léčích – jak se vyrábí a jak se vyznat v názvech*. [online].
[cit. 26.6.2024]. Dostupné z: <https://svethomeopatie.cz/cs/292-o-homeopatickych-lecich-jak-se-vyrabi-a-jak-se-vyznat-v-nazvech>

Velký lékařský slovník. [online]. [cit. 24.6.2024].

Heslo „*alopatie*“

Heslo „*galenika*“

Heslo „*primum non nocere*“

Heslo „*prognóza*“

Heslo „*strangurie*“

Dostupné z: <https://lekarske.slovniky.cz>

Zdravotnické právo a bioetika. *Homeopatie, antroposofie a veřejné zdravotní pojištění*.
[online]. [cit. 28.6.2024]. Dostupné z: <https://zdravotnickepravo.info/homeopatie-antroposofie-a-verejne-zdravotni-pojisteni/>